

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ БОХТАР БА НОМИ НОСИРИ ХУСРАВ

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 339.727.2 (575.3)



КАБИРОВ ШАРОФУДИН РАҲМУДИНОВИЧ

**ТАЪСИРИ РАВАНДҲОИ МУҲОЧИРАТ ДАР БАХШИ
КИШОВАРЗИИ БОЗОРИ МЕҲНАТИ МИНТАҚАВӢ
(ДАР МИСОЛИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН)**

АВТОРЕФЕРАТИ

**диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси
08.00.03 - Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ**

Бохтар – 2023

Диссертатсия дар кафедраи назарияи иқтисоди Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав иҷро карда шудааст

Роҳбари илмӣ:

Мирзоалиев Абдурашид Абдунабиевич - номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи менеҷменти Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Ашуров Субҳонидин Бурҳонович – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудирӣ шуъбаи таҳсилоти касбӣ ва тайёр кардани кадрҳои корғарии Пажӯҳишгоҳи меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Умарзода Навруз Нурулло – номзади илмҳои иқтисодӣ, муаллими калони кафедраи андоз ва андозбандии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ҳимоя санаи «01» марти соли 2024 соати 13⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14). E-mail: faridullo72@mail.ru; телефони котиби илмӣ: +992 935730010.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи илмии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва тавассути сомонаи расмӣи www.tgfeu.tj шинос шудан мумкин аст.

Авореферат «___» _____ соли 2024 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмии
шурои диссертатсионӣ
номзади илмҳои иқтисодӣ**



Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ба сифати мушкilotи калидии рушди минтақавӣ инҳоро ҷудо кардааст: «Барои тамоми кишварҳо заминаи асосии таъмини рушди устувор ва мутавозин ин рушд додани минтақаҳои онҳо мебошад. Таҳлил нишон дод, ки ислоҳоти аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалишудаистода бештар дар сатҳи марказӣ амалӣ шудааст. Дар робита бо ин, “дар ҷойҳо” (дар минтақаҳои кишвар) масъалаҳои зиёди ҳалношуда боқӣ мондаанд»¹. Яке аз ҳамин масъалаҳо механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақаҳо мебошад. Зеро дар шароити дигаргуниҳои кулӣ дар раванди муҳочирати аҳоли, омили ҷиддии ташаккули бозори меҳнат, таъмини муҳочирон бо ҷойҳои корӣ, бахусус дар бахши иқтисодии кишоварзии минтақаҳо мегардад.

Аммо раванди идоракунии муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзӣ бо бисёр омилҳо ва пеш аз ҳама, музди меҳнати паст дар соҳаи кишоварзӣ, зиёдшавии аҳоли, бекорӣ, афзоиши шумораи корхонаҳои кишоварзии зарардида ва қарздор, инчунин ҳодисаҳои ғавқулода, алоқаманд мебошад.

Вобаста ба зиёдшавии аҳоли ҳамчун омили афзоиши муҳочират Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми соли 2022 қайд намуданд, ки «...роҳбарону мутахассисони Вазорати кишоварзӣ, Кумитаи давлатии идораи замин ва геодезӣ, Агентии беҳдошти замин ва обёрӣ, Академияи илмҳои кишоварзӣ, вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо зарур аст, ки бо дарназардошти афзоиши аҳоли ҷиҳати зиёд кардани ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба бештар намудани ҳолати мелиоративии заминҳо ва таҷдиду барқарорсозии иншооти обёрӣ эътибори аввалиндараҷа диҳанд»². Дар ҳолати беэътиноӣ ин вазъият метавонад боиси тезутундшавии мушкilotҳои бо кор таъмин будан ва бекорӣ дар байни аҳоли гардад, ки ангезандаи равандҳои муҳочират мешавад.

Вилояти Хатлон дар самти шаҳрнӣшиншавии (урбанизатсия) аҳоли аз дигар минтақаҳои кишвар каме ақиб мондааст, зеро дар он бартариҳои аҳолии деҳот мушоҳида мегардад. Бинобар ин, сарфи назар аз мавҷудияти омилҳои муҳталифи муҳочиратро ба вучудоваранда, сатҳи пасти зиндагии мардуми деҳот, рушд наёфтани инфрасохтори деҳот, ба мисли пешина сабабҳои калидии дарёфти рӯзии бештар аз ҷониби сокинон боқӣ мемонанд. Бо вучуди ин, имкониятҳо ва иқтидорҳои мавҷуда барои рушди иқтисодии минтақа воқеан бузурганд. Дар ин ҷо иқтидорҳои азими гидроэнергетикӣ, иқлими мусоид барои истеҳсолоти кишоварзӣ мутамарказ шудаанд, дар ин ҳудуд иншооти калонтарини кишоварзӣ, заминҳои ҳосилхез ва ғ. ҷойгир шудаанд. Дар мавриди самаранок истифода бурдани ҳамаи омилҳои инкишоф, дар баробари дигар

¹ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. С.42.

² Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» [захираи электронӣ] речаи дастрасӣ: www.president.tj (санаи мурочиат: 12.02.2023)

вазифаҳои хочагидорӣ, инчунин мушкилоти муҳочиратро низ ҳаллу фасл кардан мумкин аст.

Дар робита ба ин, омӯзиши равандҳои муосири муҳочират, таҳлили миқёс, самтҳо ва омилҳои, ки онҳоро муайян мекунад, инчунин муайян кардани ҷанбаҳои гуногуни таъсири муҳочират ба бозори меҳнати кишоварзии минтақа, мубрамии мавзуи таҳқиқ ва сабаби интиҳоби онро нишон медиҳад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Саҳми назаррасро барои рушди назарияи бозори меҳнат ва раванди муҳочират олимони хориҷӣ: Алексеенко И.Г., Бизин С.В., Богданов А.А., Бондаренко Л.В., Буланова В.С., Ванкевич Е.В., Злобин Е.Ф., Калинин Н.В., Капелюк С.Д., Каратаев Г.С., Кейнс Ч., Ковалская Н.Я., Козлов А.В., Козова О.А., Коротких Ю.С., Кулистикова Т., Кучковская Н.В., Лебед А.В., Лишук Е.Н., Максимова Е., Маркс К., Маршалл А., Оганесян Л.О., Позубенков П.С., Позубенкова Э.И., Покшишевский В.В., Полухина М.Г., Пуляев Н.Н., Студенникова Н.С., Трунин С. Н., Чугай Д.Ю., Шаклеин Ф.А. ва дигарон гузоштаанд.

Таҳқиқи ин мушкилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қорҳои олимони зерин: Р.К. Раҳимов, Н.Қ. Қайюмов, Т.Қ. Усмонова, Д.Б. Қодирзода, Қ.Х. Хушвахтзода, Н. Хоналиев, Х.У. Умаров, М. Исмоилов, С.И. Исломов, М.Р. Кошонова, Р. Хучамқулов, Р.М. Бобочонов, Ю.Р. Юсуфбеков, У.С. Раимдодов, З. Халимхонов, А.Қ. Гадоев, М.Н. Тоҷибоева, К.С. Одиназода, М.Ф. Ҳакимова, Н.С. Саъдуллозода, А. Абдуллоева, М.У. Мирзоева, Ш.М. Саидмуродов, А.Б. Гулов, А.А. Бобоев, Н.Н. Умаров ва дигарон инъикос ёфтааст.

Аммо таъсири равандҳои муҳочират дар баҳши кишоварзии бозори меҳнати минтақавӣ дар мисоли як минтақаи алоҳидаи ҷумҳурӣ ҳанӯз ба таври кофӣ таҳқиқ нашудааст ва роҳҳои ҳалли худро талаб менамояд.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Рисолаи илмӣ дар доираи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2021-2025, Барномаи ислоҳоти кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Хатлон дар давраи солҳои 2021-2025, Барномаи давлатии мусоидат ба шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2023-2025, Консепсияи рушди шуғли пурмахсул барои давраи то соли 2040, Стратегияи давлатии рушди бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 ва нақшаи дурнамои қорҳои илмӣ-тадқиқотии кафедраи назарияи иқтисоди Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав робитаи бевосита дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот аз омӯзиш ва таҳқиқи асосҳои назариявии бозори меҳнат ва муҳочират дар соҳаи кишоварзӣ, муайян намудани омилҳои таъсиррасон ба афзоиши муҳочират дар бозори меҳнат, дарёфти роҳҳои такмили механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии вилояти Хатлон иборат аст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Вобаста ба ин ҳадафҳо дар таҳқиқот вазифаҳои зерин гузошта ва ҳал карда шуданд:

- таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии бозори меҳнат ва муҳочират ва муайян намудани методикаи арзёбии равандҳои он дар соҳаи кишоварзии минтақа;
- омӯзиши таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ оид ба идоракунии муҳочират дар баҳши кишоварзии минтақа;
- муайян намудани вазъи кунунии муҳочират дар минтақа ва таъсири он ба рушди истеҳсолоти кишоварзӣ;
- ошкор намудани омилҳои таъсиррасон ба зиёдшавии муҳочирон дар соҳаи кишоварзии минтақа ва роҳҳои ҳалли он;
- пешниҳоди самтҳои афзалиятноки идоракунии муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа;
- такмили механизмҳои идоракунии муҳочират ва таъсири он дар беҳтар намудани соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон.

Объекти таҳқиқот маҷмуи равандҳои ташаккули бозори минтақавии меҳнат дар шароити серҳаракатии қувваи корӣ ва ҷараёни таъсиррасонии муҳочирати қувваи кориро ба соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон дар бар мегирад.

Мавзӯи таҳқиқот механизми идоракунии равандҳои муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа ва муҳочирати қувваи корӣ дар низоми омилҳои таъсиррасон ба бозори минтақавии меҳнати вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Фарзияи таҳқиқот. Фарзияи таҳқиқот дар пояи муқаррароти ибтидоие асос ёфтааст, ки таъсири номатлуби равандҳои муҳочиратро дар баҳши кишоварзии бозори меҳнати минтақавӣ дар як минтақаи алоҳидаи аграрӣ-саноатӣ, ки вилояти Хатлон ба он мансуб меёбад, бо роҳи омӯзиши амиқи асосҳои назариявии таҳқиқи бозори меҳнати минтақавӣ ва муҳочират, истифодаи методикаи илман асоснокшудаи таҳқиқи равандҳои муҳочирати меҳнатӣ дар соҳаи кишоварзӣ, истифодаи таҷрибаи судманди мамлакатҳои хориҷа, таҳқиқи ҳолати муносири муҳочирати меҳнатӣ дар минтақа ва таъсири он ба баҳши кишоварзии минтақа, бо роҳи таҳияи механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии вилояти Хатлон кам кардан имконпазир аст.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро пажӯҳишҳои олимони хориҷӣ ва ватанӣ доир ба масъалаи механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа ташкил дода, маълумотҳои марказҳои таҳқиқотӣ, сомонаҳои интернетӣ, мақолаҳои нашршуда дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, авторефератҳо, диссертатсияҳои илмӣ, маводи конференсияҳои илмӣ-амалӣ доир ба масъалаи таҳқиқшаванда ҳамчун пойгоҳи назариявии ин таҳқиқот хизмат кардаанд. Инчунин, таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳлил ва омӯзиши асосҳои назариявӣ ва илмии бисёрсолаи муаллифро доир ба ҷанбаҳои гуногуни муаммоҳои механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа фаро гирифтааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар ҷараёни таҳқиқот барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои гузошташуда усулҳои иқтисодию оморӣ, монографӣ,

абстрактӣ ва мантиқӣ, гурӯҳбандии ҳисобҳои конструктивӣ ва дигарҳо истифода карда шуданд.

Сарчашмаи маълумот. Сарчашмаҳои иттилоотии диссертатсияро асарҳои илмии олимони ватанию хориҷии марбут ба мавзӯи таҳқиқот, маълумотҳои омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Хатлон, Раёсати кишоварзии вилояти Хатлон, Раёсати беҳдошти замин ва обёрии вилояти Хатлон, маводи Интернет ва коркардҳои шахсии муаллиф ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар заминаи кафедраи назарияи иқтисоди Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлати Бохтар ба номи Носири Хусрав» дар давоми солҳои 2016-2022 иҷро гардидааст.

Навгонии илмии таҳқиқот аз омӯзиш ва таҳқиқи асосҳои назариявии бозори меҳнат ва муҳочират дар соҳаи кишоварзӣ, ошкорнамоии омилҳои таъсиррасон ба афзоиши муҳочират дар бозори меҳнат, мукамалгардонии механизми идоракунии равандҳои муҳочират дар бозори кишоварзии меҳнати вилояти Хатлон иборат мебошад. Унсурҳои асосии навгонӣ инҳо мебошанд:

- дар доираи омӯзиши таҳқиқотҳои назарияи олимони хориҷӣ ва ватанӣ оид ба идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа таърифи нав, дар шакли зайл «...бозори меҳнати соҳаи кишоварзии минтақа як системаи динамикӣ мебошад, ки маҷмуи муносибатҳои иҷтимоӣ муҳнатиро оид ба шароити киро, истифода ва мубодилаи қувваи корӣ барои воситаҳои зиндагӣ ва механизми худтаъминкунии он (механизми тақозо ва арза), ки дар асоси он фаъолият мекунад, дар бар мегирад», пешниҳод ва методикаи арзёбии он муайян карда шудааст;

- дар натиҷаи таҳқиқи таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ, аз ҷумла ИМА, Канада, Мексика, Юнон, Шветсия, Норвегия, Ирландия, Дания, Олмон, Фаронса, Британияи Кабир, Испания, Федератсияи Россия истифодаи механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии мамлакатҳои Олмон, Фаронса, Россия барои ҷалби коргарони маҳаллӣ ба корҳои мавсимӣ, сохтани платформаи онлайн бо ҷой додани эълон дар он бораи ҷойҳои кори холӣ ва дигар маълумоти марбут ба корҳои саҳроӣ тавсия карда шуд;

- дар асоси таҳлили вазъи кунунии муҳочират дар бозори меҳнати минтақа муайян карда шуд, ки афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар давраи мавриди таҳлил нишондиҳандаҳои рушди устуворро дар вилояти Хатлон таъмин намудааст, ки яке аз сабабҳои асосиаш, ба андешаи муаллиф, паҳншавии бемории COVID-19 мебошад. Тадбирҳои маҳдудсозии кишварҳои ҷаҳон ҷиҳати пешгирии паҳншавии COVID-19 боиси бӯҳрони шадид дар иқтисоди ҷаҳонӣ гардида, ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҳаррӯзаи мардум, новобаста аз вазъи иҷтимоӣ ва мақоми онҳо, таъсир расониданд. Ин амалҳо боиси тағйироти ҷиддӣ дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон шуд. Зеро маҳдудиятҳо ва низомҳои карантинии кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, ки қабулқунандаи муҳочирон аз вилояти Хатлон мебошад, ҳанӯз аз моҳи феввали соли 2020 ҷорӣ гардида, то охири моҳи марти соли 2020 сарҳадҳо барои дохил

ва хориҷ аз ҷониби ҳамаи кишварҳои ИДМ баста шуданд. Дар ин ҳолат дар вилояти Хатлон барзиёдии қувваи корӣ ба вучуд омада, қисми бештари он ба кишоварзӣ машғул шуд;

- ҳодисаҳои фавқулода, музди меҳнати паст дар соҳаи кишоварзӣ, зиёдшавии аҳоли, бекорӣ, афзоиши шумораи корхонаҳои кишоварзии зарардида ҳамчун омилҳои таъсиррасон ба зиёдшавии муҳочирон муайян ва ҳалли масъалаҳои мураккаби иҷтимоию иқтисодӣ дар самти таъсири муҳочират ба рушди иқтисодиёти кишоварзӣ бо усули кластерӣ пешниҳод карда шуд;

- зиёд намудани муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла донишгоҳу донишкадаҳо ва коллеҷҳо бо мақсади тайёр намудани кадрҳои болаёқат дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон аз ҳисоби муҳочирон, таъсиси ҷойҳои корӣ, омӯзиши муҳочирон ба технологияҳои инноватсионӣ ва ҷорӣ намудани он дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа, сармоягузорӣ бо мақсади ташкили ҷойҳои корӣ ва кам намудани сафи муҳочиршавии аҳолии минтақа ҳамчун самтҳои афзалиятноки идоракунии муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа пешниҳод карда шуд;

- сохтори такмилёфтаи механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа ҳамчун омилҳои мусбати рушди кишоварзии минтақа пешниҳод карда шуд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии бозори меҳнат ва муҳочират дар соҳаи кишоварзӣ дар сатҳи минтақа ва пешниҳоди таърифи нави он, инчунин муайян кардани методикаи арзёбии равандҳои муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа;

- пешниҳодҳо оид ба истифодабарии таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ (таҷрибаи кишварҳои Олмон, Фаронса, Федератсияи Россия) доир ба истифодаи механизми идоракунии раванди муҳочират дар бахши кишоварзӣ;

- муайян намудани ҳолати муносири муҳочирати меҳнатӣ дар минтақа ва таъсири он ба бахши кишварзии минтақа;

- таҳлил ва муайян намудани омилҳои таъсиррасон ба афзоиши муҳочират дар бозори меҳнат ва пешниҳоди роҳҳои ҳалли он;

- муайян ва пешниҳод намудани самтҳои афзалиятноки идоракунии муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа;

- такмили механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии вилояти Хатлон.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки он корҳои олимони маъруфи ватанӣ ва хориҷиро оид ба ташаккули фаъолияти бозори меҳнат дар бахши кишоварзии минтақа дар бар гирифтааст. Ҳангоми баррасии мавзӯи муаллиф ба равиҳои концептуалӣ, ки дар монографияҳои илмӣ, маводи конференсияҳои илмӣ-амалӣ, ҳисоботи илмии марказҳои намоёни илмӣ баён гардидаанд, инчунин, ба қонунҳо, стратегияву барномаҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъяс намудааст.

Хулоса ва тавсияҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ овардашударо дар фаъолияти амалӣ ҳангоми идоракунии муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа ба таври васеъ истифода бурдан мумкин аст. Онҳоро,

инчунин, Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тақмили қонунгузорӣ ва таҳияи тадбирҳо дар соҳаи муҳоҷирати меҳнатӣ истифода бурда метавонанд.

Илова бар ин, маводи таҳқиқотро ҳангоми хондани лексияҳо оид ба курси «Бозори меҳнат», «Иқтисодиёт ва идоракунии», «Менеджмент» ҳамчунин, ҳангоми хондани маърузаҳо дар курси махсус дар ихтисосҳои иқтисодии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав истифода бурдан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо гузаронидани таҷрибаҳо, саҳеҳияти маълумот, ҳаҷми кофии маводҳои таҳқиқот, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва интишорот тасдиқ мегардад. Дар таҳқиқоти гузаронидашуда масоили мубрами самти тақмили равандҳои муҳоҷират таҳлил шуда, бо маълумоти дақиқи таҷрибавӣ асоснок гардида, пайдарҳамии таҳқиқоти назарияи ва амалия дар сатҳи зарурӣ арзёбӣ карда шудааст. инчунин, ҳамаи масъалаҳо ва пешниҳодот бо рақам ва маълумоти омӯрӣ, ҳисоботи вазорату идораҳои дахлдор оид ба мавзӯи таҳқиқ мустаҳкам гардидаанд. Хулоса ва натиҷаҳои диссертатсияи мазкур аз ҷониби Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав (Суратмаҷлиси №1/105, аз 28.01.2022) барои истифода пешниҳод шуда, санад оид ба татбиқи амалии онҳо мавҷуд аст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Муқаррароти назариявӣ ва методологии диссертатсия, объект, мавзӯ, навгониҳо ва муҳтавои он ба бандҳои шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 08.00.03 – Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ мувофиқат менамояд, аз ҷумла: 7. Бозорҳои локалӣ (маҳаллӣ), ташаккулёбии онҳо, амалкард ва ҳамкорӣ; савдои байниминтақавӣ. Назарияи ҷуғрофиёи нави иқтисодӣ; 15. Мақсадҳо ва механизмҳои сиёсати давлатии тараққиёти минтақаҳо. Шаклҳо ва механизмҳои баҳамтаъсиррасонии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми ҳалли масъалаҳои асосии рушди иҷтимоию иқтисодӣ. Проблемаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии худидоракунии маҳаллӣ; 19. Самаранокии истифодаи омилҳои истеҳсолот дар рушди иқтисодиёти минтақавӣ. Қонуниятҳо ва хусусиятҳои ташкил ва идоракунии сохторҳои иқтисодӣ дар минтақаҳо. Бартарии мутлақ ва нисбии кластерҳои иқтисодии минтақавӣ; 22. Инкишофи бозори минтақавии меҳнат. Иқтидори меҳнатӣ дар минтақаҳо ва вижагиҳои идоракунии он. Муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ дар минтақаҳо. Вижагиҳои ҷойгиркунии минтақавии иқтидори меҳнатӣ; 24. Рушди комплекси агросаноатӣ дар минтақаҳо, вижагиҳои минтақавӣ ва ҳудудии рушди кишоварзӣ.

Саҳми шахсии доктарабон дарёфти дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳамаи давраҳои иҷроиши нақшаи кори илмӣ, таҳияи мавзӯ, асосноккунӣ ва мубрамияти он, мақсадгузорӣ ва иҷрои вазифаҳо аз ҷониби муаллиф ба анҷом расонида шудааст. Дар ҷараёни таҳқиқ муаллиф ҳолати муносири муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақа ва таъсири он ба баҳши кишварзӣ омӯхта, омилҳои таъсиррасон ба афзоиши муҳоҷират дар бозори меҳнат муайян ва механизмҳои идоракунии муҳоҷирон дар беҳтар намудани соҳаи кишоварзии вилояти

Хатлонро пешниҳод намудааст. Натиҷаҳои таҳқиқотро дар шакли хулоса ва пешниҳодҳо дар мақолаҳои илмӣ пешниҳод намудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Нуктаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ (солҳои 2016-2022) пешниҳод гардида, дастгирӣ ёфтаанд. Аз ҷумла дар конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Рушди гидроэнергетика - Рушди Тоҷикистон» (20-уми декабри соли 2018) дар Донишқадаи энергетикаи Тоҷикистон, конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзуи «Истифодаи самараноки захираҳои обӣ ва нақши он дар рушди соҳаҳои хоҷагии халқи давлатҳо» бахшида ба Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028» (27 декабри соли 2021, шаҳри Кӯлоб) мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзуи диссертатсия. Аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот 13 мақолаи илмӣ дар ҳаҷми 5,0 ҷузъи ҷопӣ, аз ҷумла 11 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи аз тарафи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшаванда ба нашр расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳашт зербоб, 27 ҷадвал, 10 расм, 3 диаграмма, хулоса, пешниҳод иборат буда, бо истифода аз 217 сарчашма таҳия карда шуда, дар 175 саҳифаи компютерӣ омода гардидааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Қисмати муқаддамотии диссертатсия асосноккунии мубрамии мавзуи илмӣ, мақсад ва вазифагӯзорӣ, далелнок кардани муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии кори анҷом додашударо дар бар мегирад.

Дар боби якуми диссертатсия «Асосҳои назариявии таҳқиқи бахши кишоварзии бозори меҳнат дар замони муосир ва алоқамандии он бо муҳочирати меҳнатӣ» масъалаҳои асосҳои назариявии таҳқиқи бозори меҳнат ва муҳочират дар соҳаи кишоварзӣ, методикаи арзбӣи равандҳои муҳочирати меҳнатӣ дар соҳаи кишоварзии минтақа ва имкониятҳои истифодаи таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ оид ба таъсири муҳочират ба бахши кишварзии минтақа мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор гирифтаанд.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки соҳаи аграрӣ дар иқтисодиёти дилхоҳ мамлакат мавқеи хоса дошта, рушди он бо нишондиҳандаҳои сершумор, аз ҷумла бозори меҳнати соҳа арзбӣ мегардад, зеро сатҳи ҳаёт ва некуаҳволии объектҳои хоҷагидор аксаран аз рушди соҳаи кишоварзӣ вобаста аст.

Дар қор қайд гардидааст, ки бозори меҳнат муҳимтарин соҳаи иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии ҷомеа мебошад. Меъёрҳои арзиши меҳнат дар бозори меҳнат ба чунин омилҳо ба монанди шароити кироияи қувваи қорӣ, сатҳ ва андозаи музди меҳнат, шароити қор, бехатарии қор, имкониятҳои таҳсил, тақмили ихтисос ва ғайра арзбӣ карда мешавад. Барои дуруст фаҳмидани мафҳуми «бозори меҳнат дар соҳаи кишоварзӣ» сараввал диссертант назарияи олимони ватанӣ ва хориҷиро оид ба бозори меҳнат баррасӣ намудааст.

Аз таҳлили назарияҳои баррасишуда дар қор чунин хулоса шудааст, ки бозори меҳнати бахши кишоварзӣ вобаста ба хусусияти меҳнат дар соҳаи

кишоварзӣ, вижагиҳои ҳудудии он ва тақсимои захираҳои меҳнати дар минтақа хусусиятҳои ба худ хос касб мекунад. Ин ҳолат бо он шарҳ дода шудааст, ки махсусгардонӣ ва ноҳиябандии истеҳсолоти кишоварзӣ пеш аз ҳама, ба шароити табиӣ ва иқлимӣ ва тақсимои меҳнат, хусусиятҳои зиндагии сокинони мавзеи деҳот, ки бо онҳо хос аст, вобаста мебошад.

Дар таҳқиқот, дар доираи омӯзиши назарияҳои олимони хориҷӣ ва ватанӣ, таърифи нави бозори меҳнат дар соҳаи кишоварзии минтақа аз ҷониби муаллиф пешниҳод шудааст: «...бозори меҳнати соҳаи кишоварзии минтақа як системаи динамикӣ мебошад, ки маҷмуи муносибатҳои иҷтимоӣ меҳнатиро оид ба шароити киро, истифода ва ивази қувваи корӣ барои воситаҳои зиндагӣ ва механизми худтаъминкунии он (механизми талабот ва пешниҳод), ки дар асоси он фаъолият мекунад, дар бар мегирад».

Диссертант қайд намудааст, ки ҳар як соҳаи илм методологияи ҳуро истифода мебарад, ки ба дарки ҳақиқат дар доираи объект ва мавзӯи таҳқиқот нигаронида шудааст. Вобаста ба ҳамин диссертант методологияи таъсири равандҳои муҳочиратро ба соҳаи кишоварзии минтақа пешниҳод намудааст (расми 1).



Расми 1. Методологияи таҳлили таъсири равандҳои муҳочират ба соҳаи кишоварзии минтақа / Сарчашма: таҳияи муаллиф

Масъалаи дигари таҳқиқшуда ин омӯзиш, баррасӣ ва дарёфти имкониятҳои истифодаи таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ (ИМА, Канада, Мексика, Юнон, Шветсия, Норвегия, Ирландия, Дания, Олмон, Фаронса, Британияи Кабир,

Испания, Федератсияи Россия) оид ба механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа мебошад. Диссертант муайян намудааст, ки соҳаи кишоварзии мамлакатҳои тараққикарда ҳарчи бештар ба коргарони мавсимие, ки ба киштукор, чамбоварӣ ва коркарди аввалияи маҳсулоти кишоварзӣ машғул мебошанд, вобаста мебошад. Дар як қатор мамлакатҳо барномаҳои махсусе барои ҷалби коргарони мавсимӣ чиҳати корҳои деҳқонӣ аз хориҷи мамлакат, бобати ҷуброни норасоии қувваи корӣ дар авҷи мавсими корҳои кишоварзӣ мавҷуд мебошад. Диссертант қайд намудааст, ки дар робита ба паҳн шудани вируси COVID-19 алоқаҳои зиёде дар низоми хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ кандаву хароб шуданд. Маҳдуд намудани ҳаракати аҳоли дар байни кишварҳо ва ҳатто дар дохили давлатҳо маҷрои муҳочирати меҳнатиро маҳдуд сохт ва ин чиз боиси норасоии қувваи корӣ дар соҳаи кишварзӣ гашт. Ин масъала аз ҳама бештар таъсири худро ба соҳаи мевапарварӣ ва сабзавоткорӣ расонид, чунки дар ин ду соҳа меҳнати дастӣ зиёдтар ба кор гирифта мешавад ва хислати мавсимӣ доранд. Диссертант тадбирҳои, ки ҳукуматҳои кишварҳои хориҷӣ барои паст кардани хавфҳои нарасидани қувваи кории хориҷӣ дар соҳаи кишоварзӣ ба кор гирифтаанд, дар шакли расм чунин гурӯҳбандӣ намудааст (расми 2).



Расми 2. Тадбирҳои мамлакатҳои хориҷа доир ба паст кардани хавфҳои нарасидани қувваи кории хориҷӣ дар соҳаи кишоварзӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар кор тавсия карда шудааст, ки истифодаи механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии кишварҳои Олмон, Фаронса, Федератсияи Россия барои ҷалби коргарони маҳаллӣ ба корҳои мавсимӣ, сохтани платформаи онлайн бо ҷой додани эълон дар он дар бораи ҷойҳои кор ва дигар маълумоти марбут ба корҳои сахрой ба роҳ монда шавад. Мутобиқ ба ин таҷриба дар сомонаҳои Вазорати кишоварзӣ ва Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, сохтани онлайн-платформаҳо барои ҷой додани маълумот дар бораи ҷойҳои холии кор дар соҳаи кишоварзӣ лозим аст, ки ин сомонаҳо дар баробари намудҳои кор, оид ба теъдоди коргарон ва дигар маълумотҳои лозимаро дошта бошанд.

Дар боби дуюм «Таҳлили равандҳои муосири муҳочират дар бозори меҳнат ва таъсири он ба баҳши кишоварзии вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон» масоили марбут ба ҳолати муосири муҳочирати меҳнатӣ дар минтақа ва таъсири он ба баҳши кишоварзӣ, таҳлил ва муайян намудани омилҳои таъсиррасон ба афзоиши муҳочират дар бозори меҳнат, кластерикунонӣ ҳамчун усули коҳишдиҳии таъсири номатлуби муҳочирати қувваи корӣ ба баҳши кишоварзии вилояти Хатлон баррасӣ шудаанд.

Дар ин боб қайд шудааст, ки дар ноҳияҳои дурдасти вилояти Хатлон соҳаи кишоварзӣ ва инфрасохтори деҳот дар сатҳи паст қарор доранд. Маҳз аз ин сабаб қисми бештари аҳолии маҷбур мешавад, ки бо мақсади дарёфти даромад ва беҳтарсозии шароити ҳаёти оилаҳои худ ҷойи зисти худро тарк намояд.

Таҳлилҳои нишон доданд, ки дар давраи солҳои 2016-2021 ҳаҷми маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ аз 13839,0 то 20694,5 млн. сомонӣ ё бештар аз 48,5 % афзуд. Вазни хоси маҳсулоти растанипарварӣ дар соли 2021 74,3% ва дар қиёс бо соли 2016 72,7%-ро ташкил дод, яъне ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти растанипарварӣ дар маҳсулоти умумии кишоварзӣ 1,6% зиёд гардидааст. Ҳаҷми маҳсулоти чорвопарварӣ низ нисбати соли пешин, яъне соли 2020 ба андозаи 8,2 % низ зиёд гардидааст. Рақамҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки суръати зиёдшавии маҳсулоти кишоварзӣ, ҳам растанипарварӣ ва ҳам чорводорӣ, дар муқоиса бо солҳои қаблӣ устувор мебошад (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. – Тағйирёбии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар вилояти Хатлон дар солҳои 2016-2021

Солҳо	Ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ, млн. сомонӣ	Афзоиш дар қиёс бо соли 2016 %	Афзоиш дар қиёс бо соли пешина %	аз ҷумла			
				Растанипарварӣ	Афзоиш дар қиёс бо соли пешина %	Чорводорӣ	Афзоиш дар қиёс бо соли пешина %
2016	13839,0	100	107,2	10069,4	107,0	3769,7	107,8
2017	14148,5	102,2	102,2	10145,3	100,7	4003,2	106,1
2018	15253,5	110,2	107,8	11188,2	110,2	4065,3	101,5
2019	16974,3	122,2	111,2	12305,2	109,9	4669,1	114,8
2020	19502,8	140,9	114,8	14597,8	118,6	4904,9	105,0
2021	20694,5	149,5	106,1	15385,0	105,3	5309,4	108,2

Сарчашма: ҳисобҳои муаллиф аз рӯи: Омори солонаи вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2021, с.113,114, 115,116.

Ҳамин тариқ, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар давраи мавриди таҳлил нишондиҳандаҳои рушди устуворро дар вилояти Хатлон таъмин намудааст. Дар қор қайд карда шудааст, ки тадбирҳои саҳтгиروнаи кишварҳои ҷаҳон ҷиҳати пешгирии паҳншавии COVID-19 боиси бӯхрони шадид дар иқтисоди ҷаҳонӣ гардида, ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҳаррӯзаи мардум, новобаста аз вазъи иҷтимоӣ ва мақоми онҳо, таъсир расониданд. Маҳдудиятҳои асосӣ бештар ба ҳаракати муҳочират таъсир расониданд, зеро ҳадафи асосии давлатҳо кам кардани алоқаҳои шахсии аҳолии бо мақсади пешгирии паҳншавии минбаъдаи вирус тавассути бастании сарҳадҳо ва қатъ ё

кам кардани ҳаракати нақлиёт дар тамоми намудҳои нақлиёт буд. Чунин хулоса бароварда шудааст, ки бастанӣ сарҳадот ва маҳдуд шудани равуои аҳолии боиси тағйироти ҷиддӣ дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон гардида, маҳдудиятҳо ва низомҳои карантинии кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, ки қабулкунандаи асосии муҳоҷирон аз вилояти Хатлон мебошанд, ҳанӯз аз моҳи феврالی соли 2020 ҷорӣ гардида, то охири моҳи мартӣ соли 2020 сарҳадҳо барои дохил ва хориҷ аз ҷониби ҳамаи кишварҳои ИДМ баста шуданд. Инчунин диссертант дар давлатҳои ИДМ, ки ҳолати ғавқулода ҷорӣ гардида буд, дар ҷадвали 2 пешниҳод намудааст.

Ҷадвали 2. - Ҳолати кушодагии (бастагии) сарҳадҳои давлатҳои ИДМ дар давраи пандемияи COVID-19

Давлат	Санаи бастанӣ сарҳад	Санаи қисман кушодашавии сарҳад
Россия	18 март	1 август
Қазоқистон	16 март	20 июн
Украина	27 март	29 май
Молдовия	17 март	1 июл
Қирғизистон	17 март	15 июн
Туркменистон	20 март	10 июн
Ўзбекистон	16 март	16 июн
Тоҷикистон	10 апрел	1 июл

Сарчашма: Влияние пандемии COVID-19 на положение мигрантов на рынках труда стран СНГ – URL: www.Cyberleninka.ru/title20302, (санаи мурочиат 11.05.2021)

Басташавии сарҳадҳо барзиёдии қувваи кориро дар вилояти Хатлон ба вучуд овард. Дар натиҷа, аҳолии бекор ба кишоварзӣ машғул шуда, дар ин замина ҳатто рушди устувори соҳаи кишоварзиро таъмин намуд. Ҳамин тариқ, дар соҳаҳои кишоварзии вилояти Хатлон афзоиши баръало мушоҳида мегардад. Он бо татбиқи механизмҳои дастгирии давлатии рушди кишоварзӣ, ки тавассути муҳайё намудани ҷойҳои корӣ ва кам гардидани теъдоди муҳоҷирон дар хориҷӣ кишвар амалӣ мегардад, алоқаманд аст. Қайд шудааст, ки кам гардидани муҳоҷирати аҳолии дар вилояти Хатлон яке аз омилҳои муҳимми суръатдиҳӣ ба пешрафти соҳаҳои кишоварзӣ мебошад (ҷадвали 3).

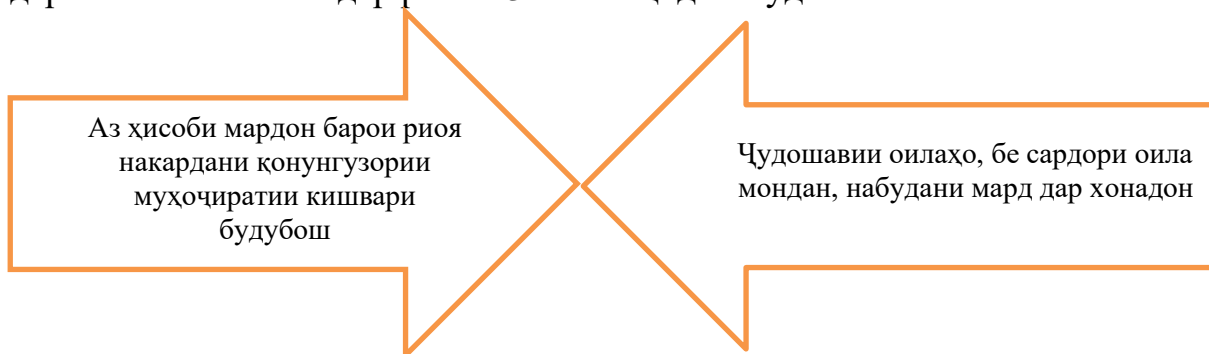
Ҷадвали 3. - Шумораи муҳоҷирони меҳнатӣ аз вилояти Хатлон дар солҳои 2016-2021 (ҳаз. нафар)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Дар ҷумҳурӣ	517,3	487,7	484,1	530,8	129,8	373,7
Бо %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100
Вилояти Хатлон	229,8	188,2	209,2	207,0	55,3	161,0
Бо % аз ҷумҳурӣ	44,4	38,5	43,2	38,9	42,6	43,1

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар заминаи маълумотҳои Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2016 – 2021)

Тавре ки аз маълумотҳои ҷадвали 3 аён аст, шумораи муҳоҷирони меҳнатӣ дар соли 2021 дар муқоиса бо соли 2016 коҳиш ёфтааст. Агар муҳоҷирон соли 2016 229,8 ҳазор нафар бошад, ҳамин нишондиҳанда дар соли 2021 ба 161,0 ҳазор нафар баробар гардидааст, ки нисбат ба соли 2016 68,8 ҳазор нафар кам мебошад.

Хусусияти дигари чараёнҳои муҳоҷират дар вилояти Хатлон муҳоҷирати занон мебошад. Муҳоҷирати меҳнатии занон дар бисёр кишварҳои хориҷи дуру наздик сабабҳои гуногун дорад, ки диссертант сабабҳои муҳоҷиршавии занонро дар вилояти Хатлон дар расми 3 пешниҳод намудааст.



Расми 3. Сабабҳои муҳоҷирати занон дар вилояти Хатлон

Сарчашма: Таҳияи муаллиф

Занҳо аз ҳама бештар бо мақсади ёфтани кор, хусусан занони 18-29 сола ба хориҷа мераванд. Агар дар соли 2016 аз вилояти Хатлон ҳамагӣ 21535 зан ба хориҷи кишвар рафта бошад, пас дар соли 2021 шумораи онҳо то ба 13277 нафар коҳиш ёфт. Яъне, дар давоми шаш сол шумораи занҳо то 8258 нафар кам гардида, ин тамоюл босуръат камшавии шумораи занони муҳоҷирро нишон медиҳад (ҷадвали 4).

Ҷадвали 4. - Муҳоҷирати занон дар вилояти Хатлон дар солҳои 2016-2021 (ҳаз. нафар)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	+/- нисбати соли 2016
Дар ҷумҳурӣ	81,8	62,3	64,5	77,0	16,8	49,1	-32,7
Вилояти Хатлон	21,5	17,2	20,5	19,2	3,3	13,2	-8,3
Бо % аз ҷумҳурӣ	26,3	27,6	31,8	24,9	19,6	26,9	+0,6

Сарчашма: маълумотҳои Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2016 – 2021)

Ба андешаи диссертант, барои истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ, таъмини шуғли занон ва кам намудани динамикаи муҳоҷирати занон дар давраи мавсимӣ бояд дар вилояти Хатлон якҷанд масъалаҳо ҳал карда шаванд, аз ҷумла:

1) рушди минбаъдаи интенсивии истеҳсолоти кишоварзӣ бо зиёд кардани ҳиссаи соҳаҳои меҳнатталаб ва зироатпарварӣ;

2) афзоиши шумораи корхонаҳои хурди коркарди маҳсулоти кишоварзӣ дар деҳот (сеҳҳои ҳасибӣ, панир, гармхона, фермаҳои хурди чорводорӣ ва ғайра);

3) ташкили корхонаҳои ҳунарҳои гуногун ва соҳаҳои саноати сабук, ки муҳлати кораш ба мавсимӣ ва ғайримавсимӣ рост меояд;

4) инкишофи минбаъдаи соҳаи хизматрасонӣ дар деҳот;

5) дастгирии хоҷагиҳои деҳқонӣ.

Ҳамин таносуби гендерӣ дар қор тавассути муҳочирати мардҳо дар вилояти Хатлон баррасӣ шуда, камшавии мунтазами шумораи муҳочирон ошқор карда шудааст (ҷадвали 5).

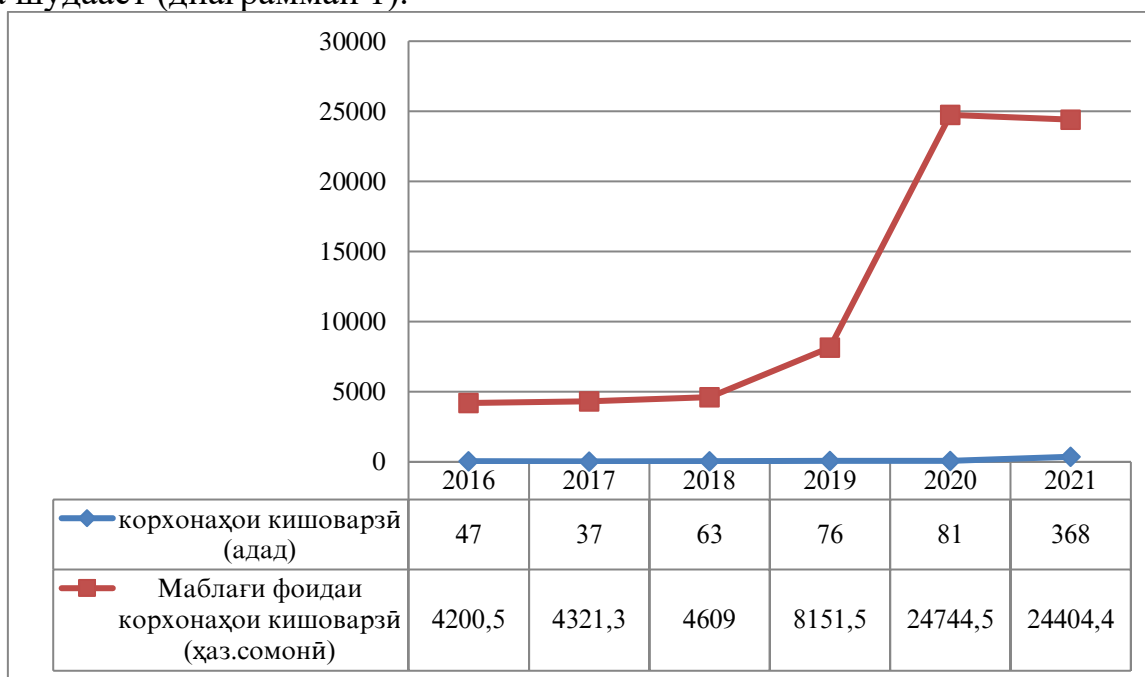
Ҷадвали 5. - Муҳочирати мардҳо аз вилояти Хатлон дар солҳои 2016-2021 (ҳаз. нафар)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	+/- нисбати соли 2016
Дар ҷумҳурӣ	435,4	394,1	419,6	453,8	113,0	324,6	- 110,8
Вилояти Хатлон	193,2	161,3	186,0	187,8	42,1	147,8	-45,4
Бо % аз ҷумҳурӣ	44,4	40,9	44,3	41,4	37,3	45,5	+1,1

Сарчашма: маълумотҳои Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2016 – 2021)

Таҳлили маълумоти оморӣ ҷадвали 5 дар вилояти Хатлон нишон медиҳад, ки шумораи мардони муҳочир дар соли 2021 нисбат ба нишондиҳандаҳои соли 2016 ба андозаи 45,4 ҳазор нафар (23,5%) коҳиш ёфтааст.

Яке аз омилҳои кам шудани сафи муҳочиронро дар шаш соли охир (2016-2021) диссертант дар зиёд шудани корхонаҳои кишоварзӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ мебинад. Афзоиши шумораи корхонаҳои кишоварзӣ ва зиёдшавии фоида аз фаъолияти онҳо дар вилояти Хатлон дар шакли диаграмма нишон дода шудааст (диаграммаи 1).



Диаграммаи 1. - Шумораи корхонаҳои кишоварзӣ ва фоида аз фаъолияти он дар вилояти Хатлон

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси: Омори солони вилояти Хатлон дар солҳои 1991-2021, с.223-224

Диаграммаи 1 нишон медиҳад, ки раванди динамикии муҳочират ва бозгашти муҳочирон вобаста ба минтақаҳои Тоҷикистон фарқ мекунад. Ҳиссаи одамоне, ки аз вилояти Хатлон ва Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ хориҷ мешаванд, зиёд буда, аз рӯи таркиб ин асосан аҳолии деҳот, бекорон дар иқтисодиёт мебошад. Аз рӯи шумораи онҳо, ки соли 2021 баргаштанд, ҳиссаи камтаринро

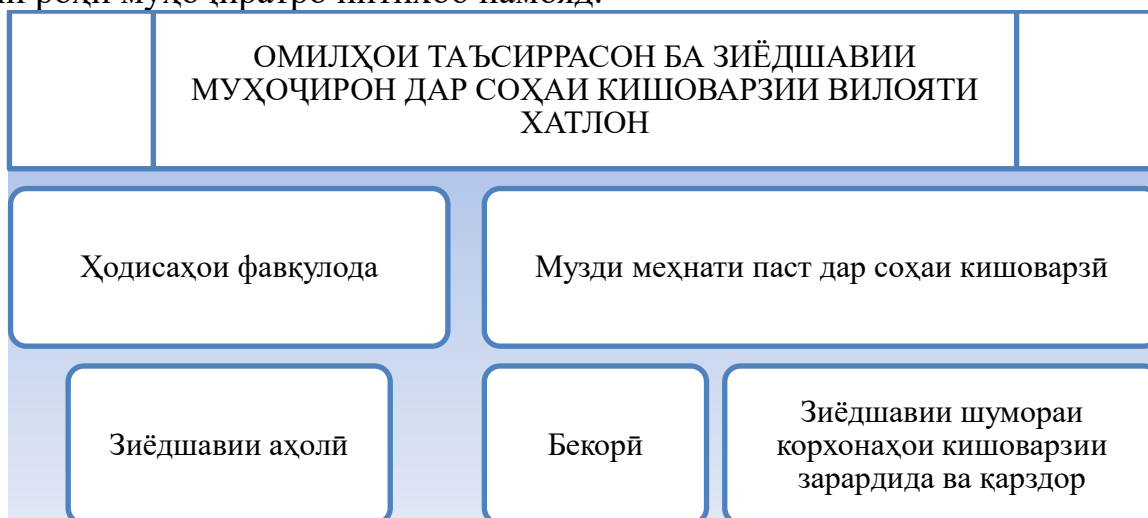
шаҳри Душанбе – 3,3 % (соли 2021) ишғол мекунад. Аксаран кадрҳои баландхтисос ҳичрат мекунанд, онҳое, ки барои мондан тасмим мегиранд. Аз рӯи шумораи бозгашткунандагон ҷойи якумро вилояти Хатлон бо 39,1 % ишғол мекунад.

Ҷадвали 6. - Динамикаи рафтан ва бозгашти муҳоҷирони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2016- 2021 (бо %)

Минтақаҳо	2016		2019		2020		2021	
	Рафтан	Бозгашт	Рафтан	Бозгашт	Рафтан	Бозгашт	Рафтан	Бозгашт
Ҷумҳурӣ	100	100	100	100	100	100	100	100
Душанбе	13,6	19,5	4,9	6,2	4,0	3,2	2,5	3,3
НТҶ	20,3	27,3	19,3	20,8	22,4	22,1	21,3	18,1
в. Суғд	30,2	6,4	30,6	27,9	25,38	27,14	27,6	34,3
в. Хатлон	31,6	39,1	41,0	40,4	41,7	38,2	42,6	39,1
ВМКБ	4,2	6,0	4,2	4,8	6,3	9,2	6,0	5,0

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 2016 – 2021)

Таҳқиқоти гузаронидашуда нишон дод, ки бештари аҳолии вилояти Хатлон нияти муҳоҷиршавиро надорад. Аммо омилҳои муайяннамудаи диссертант, ба монанди: ҳодисаҳои фавқулода, музди меҳнати паст дар соҳаи кишоварзӣ, зиёдшавии аҳоли, бекорӣ, зиёдшавии шумораи корхонаҳои кишоварзии зарардида, ки он дар расми 4 тасвир шудааст, водор менамояд, ки аҳоли роҳи муҳоҷиратро интихоб намояд.



Расми 4. Омилҳои таъсиррасон ба зиёдшавии муҳоҷирон дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар диссертатсия исбот шудааст, ки самаранокии истеҳсолоти кишоварзии иқтисодии вилояти Хатлон ва ҳалли мушкилоти он тавассути истифодаи оқилонаи неруи меҳнати муҳоҷирон дар бозори меҳнат, рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии деҳот дар асоси татбиқи усули кластерӣ ба даст оварда мешавад.

Диссертант кӯшиш намодааст, ки шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон бо усулҳои таҳлили кластерӣ ба гурӯҳҳои зерин тасниф намояд:

➤ кластери 1 – шаҳру ноҳияҳое, ки дар онҳо муҳочирати сокинон ба нишондиҳандаҳои кишоварзӣ таъсири манфӣ мерасонад.

➤ кластери 2 – воҳидҳои маъмуриё, ки дар онҳо муҳочирати сокинон ба нишондиҳандаҳои кишоварзӣ таъсири кам мерасонад.

➤ кластери 3 - бо дараҷаи миёнаи таъсири муҳочират ба нишондиҳандаҳои соҳаи кишоварзӣ ҷудо карда шудааст.

Ҷадвали 7. - Таъсири муҳочирати аҳоли ба соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон

Кластери 1	Кластери 2	Кластери 3
н. Муъминобод, н. Темурмалик н. Ховалинг, н. Ш.Шоҳин, н. Хуросон, н. Дӯстӣ, н. Кубодиён, н. А.Ҷомӣ, н. Ҷайхун, н.Панҷ, н.Шаҳритус н. М.С.А.Ҷамадонӣ, н.Фархор, н.Балҷувон,н.Н.Хусрав	н.Восеъ, н.Данғара, н.Кӯшониён, н.Вахш н.Ҷ.Балхӣ,н.Ёвон	ш.Бохтар, ш.Кӯлоб, ш.Норақ, ш.Леваконт

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Шаҳру ноҳияҳои кластери якум ҳамчун минтақаҳои мушкилидор ҷудо гардидаанд. Онҳо худашон наметавонанд тавонмандии мавҷудаи инкишофи худро барои бартарафсозии таъсири номатлуби муҳочират ба вазъи кишоварзӣ истифода кунанд. Вижагиҳои хоси кластери мазкур сатҳи пасти зиндагӣ, шиддатнокии пасти фаъолияти кишоварзӣ, чорводорӣ, боғдорӣ ва иқтисодии илмию техникаӣ мебошад.

Ба кластери дуюм минтақаҳое дохил мешаванд, ки сатҳи сусти таъсири манфии муҳочират ба рушди соҳаи кишоварзиро доранд. Ин кластер 6 ноҳияҳои минтақаро дар бар мегирад. Хуруҷи аҳоли дар заминаи рушди нобаробари иқтисодии кишоварзии минтақавӣ ба амал меояд. Таъсири манфии муҳочират аз ҳисоби рушди кишоварзии ин минтақаҳо ҷуброн карда мешавад.

Ҷамаи шаҳрҳои вилояти Хатлон ба кластери 3 мансуб шудаанд, ки дар онҳо таъсири номуайяни муҳочират ба рушди иқтисодии иқтисодӣ ва соҳаи кишоварзии ин минтақаҳо хос аст. Муҳочират ба кам шудани шумора ва зичии аҳоли мусоидат мекунад. Аммо муҳочират дар ин минтақаҳо то андозае рушди иқтисодиро ҳавасманд мегардонад: афзоиши маҳсулоти маҳсулоти дохилӣ, кам шудани бекорӣ, афзоиши даромади хонаводаҳо мушоҳида мешавад.

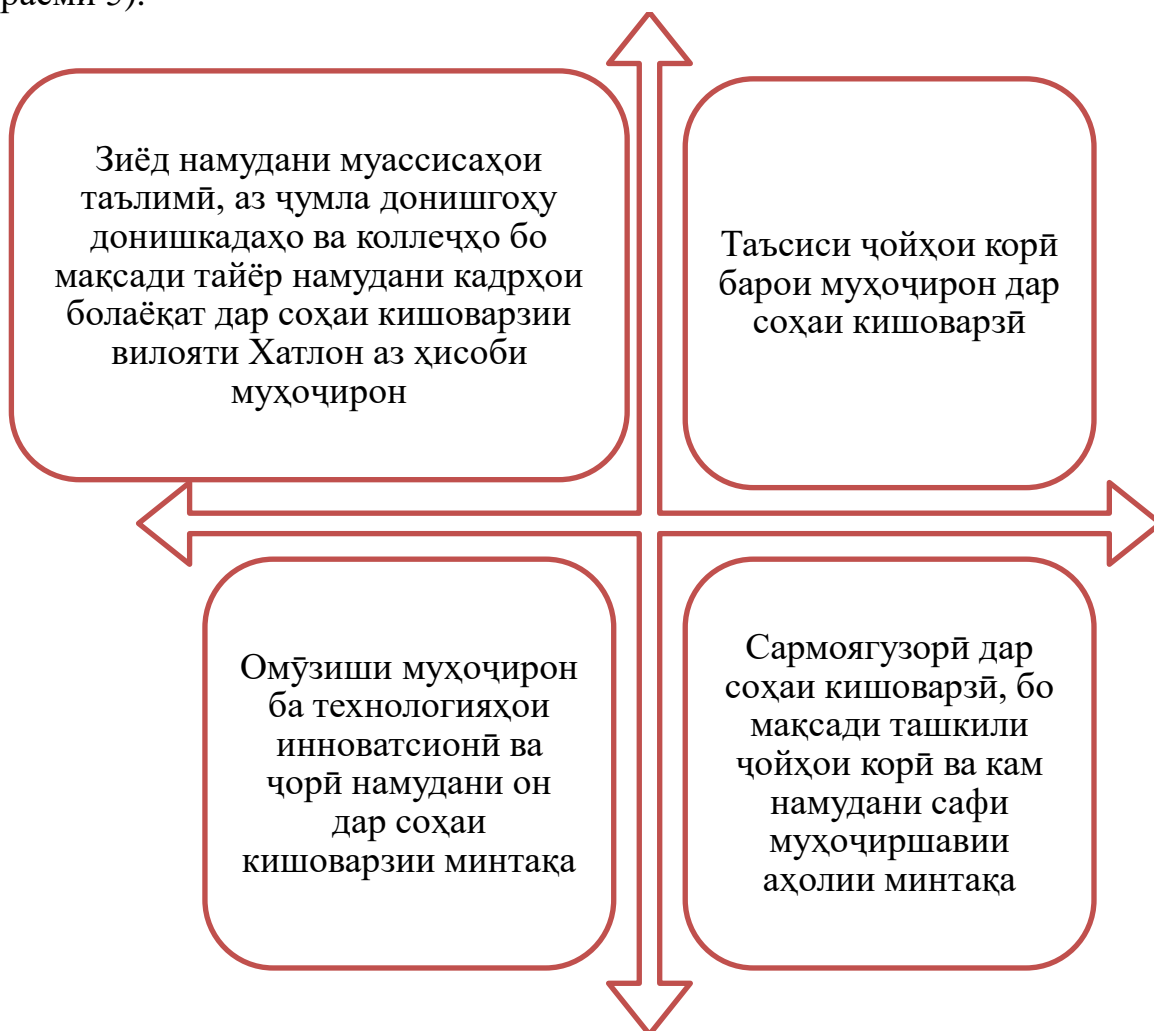
Боби сеюми диссертатсия «Роҳҳои такмили механизми идоракунии равандҳои муҳочират дар бозори меҳнати минтақавӣ ва коҳишдиҳии таъсири он ба бахши кишоварзӣ» ба таҳқиқи самтҳои афзалиятноки идоракунии муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзӣ, такмили механизми идоракунии раванди муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии вилояти Хатлон бахшида шудааст.

Дар таҳқиқот қайд карда шудааст, ки имкониятҳои рушди минтақаҳои кишвар бештар аз фаъолияти муваффақонаи мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар танзими ҳаракати меҳнати аҳоли дар бозори меҳнати кишоварзӣ вобаста аст. Аз ин хотир, танзими давлатии равандҳои муҳочират ва истифодаи самараноки он дар рушди иқтисодии кишоварзии вилояти Хатлон яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ мебошад.

Диссертант қайд намудааст, ки ба эътидол овардани на танҳо вазъи соҳаи кишоварзӣ, балки демографияи минтақаҳо низ ба динамикаи равандҳои муҳоҷират вобаста аст. Барои нигоҳ доштани шумораи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол, нигоҳ доштани қувваи кории муҳоҷирон дар вилоят зарур аст.

Фароҳам овардани шароит барои коҳиши муҳоҷират бо мақсади боздошти захираҳои меҳнати баландсифат дар вилояти Хатлон, ки иқтидори онҳо метавонад дар татбиқи яке аз ҳадафҳои стратегӣ, яъне таъмини амнияти озуқаворӣ истифода шавад, тадбирҳои заруриро тақозо мекунад. Дар ин ҳолат рушди соҳаи кишоварзӣ ва деҳоти вилояти Хатлон метавонанд дар даст кардани чараҳои муҳоҷирати меҳнатӣ ба хориҷа саҳмгузор бошанд ва ҳамзамон қувваи кории дохилро аз ҳисоби муҳоҷирони меҳнати баргашта дар рушди иқтисодиёти вилоят самаранок истифода баранд.

Ҳамин тариқ, вилояти Хатлон дорои иқтидори хуб барои ҳал намудани мушкилоти идоракунии раванди муҳоҷират ва таъсири он ба соҳаи кишоварзии минтақа дар самтҳои зерин мебошад, ки дар шакли расм тасвир гардидааст (расми 5).



Расми 5. Самтҳои афзалиятноки идоракунии раванди муҳоҷират дар бозори меҳнати кишоварзии вилояти Хатлон.

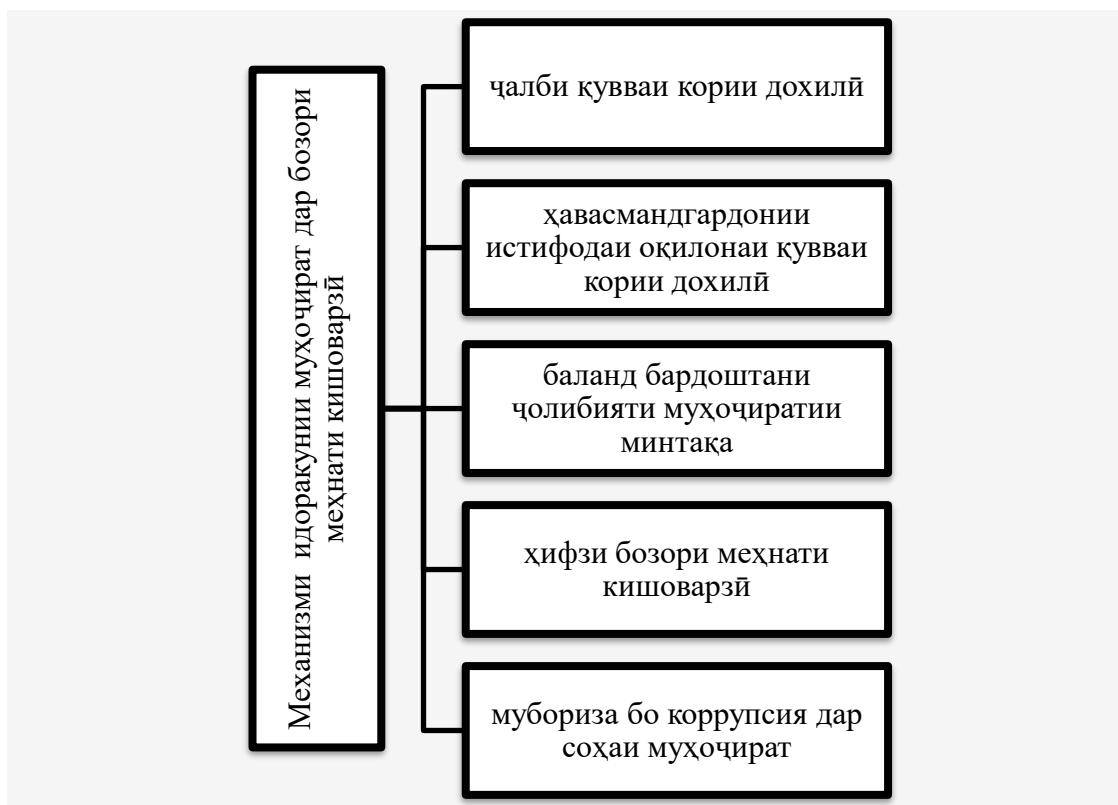
Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Ба андешаи диссертант, ҳангоми амалигардонии самтҳои пешниҳодшуда суръати рушд дар соҳаи истеҳсолоти кишоварзӣ, ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ,

ҳиссаи асосии афзоиши ҳарсолаи маҷмуи маҳсулоти минтақавиро таъмин намуда, ҷиҳати танзими давлатии равандҳои муҳоҷират ва паст кардани сатҳи номушаққилии муҳоҷират дар бозори меҳнати кишоварзӣ мусоидат менамояд.

Идоракунии раванди муҳоҷират дар бозори меҳнати кишоварзӣ минтақа ҳамчун қисми ҷудонашавандаи системаи идоракунии мебошад. Самаранокии идоракунии, пеш аз ҳама, ба дуруст интихоб кардани механизми воситаҳои идоракунии вобаста мебошад. Зеро омӯзиши механизмҳо ва омилҳои муҳоҷирати аҳоли дар маҷмуъ муайянкунандаи равандҳои муҳоҷират мебошад. Чунки механизми танзими давлатии муҳоҷирати меҳнатӣ дар бозори меҳнати кишоварзӣ минтақа системаи мураккабест, ки тартиби аз ҷиҳати институтсионалӣ муқарраргардидаи истифодаи воситаҳои мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ва иҷрои вазифаҳои маъмурию идоракуниро бо мақсади таъмини истифодаи босамари неруи зеҳнӣ муҳоҷирон инъикос менамояд.

Дар байни механизмҳои асосии идоракунии муҳоҷират дар бозори меҳнати кишоварзӣ дар диссертатсия ҳавасмандгардонии иқтисодии меҳнати мавҷуда дар вилоят, истифодаи оқилонаи онҳо, танзими бозори маҳаллии меҳнат, решақан кардани нақшаҳои коррупсионӣ дар соҳаи муҳоҷират номбар шудаанд (расми 6).

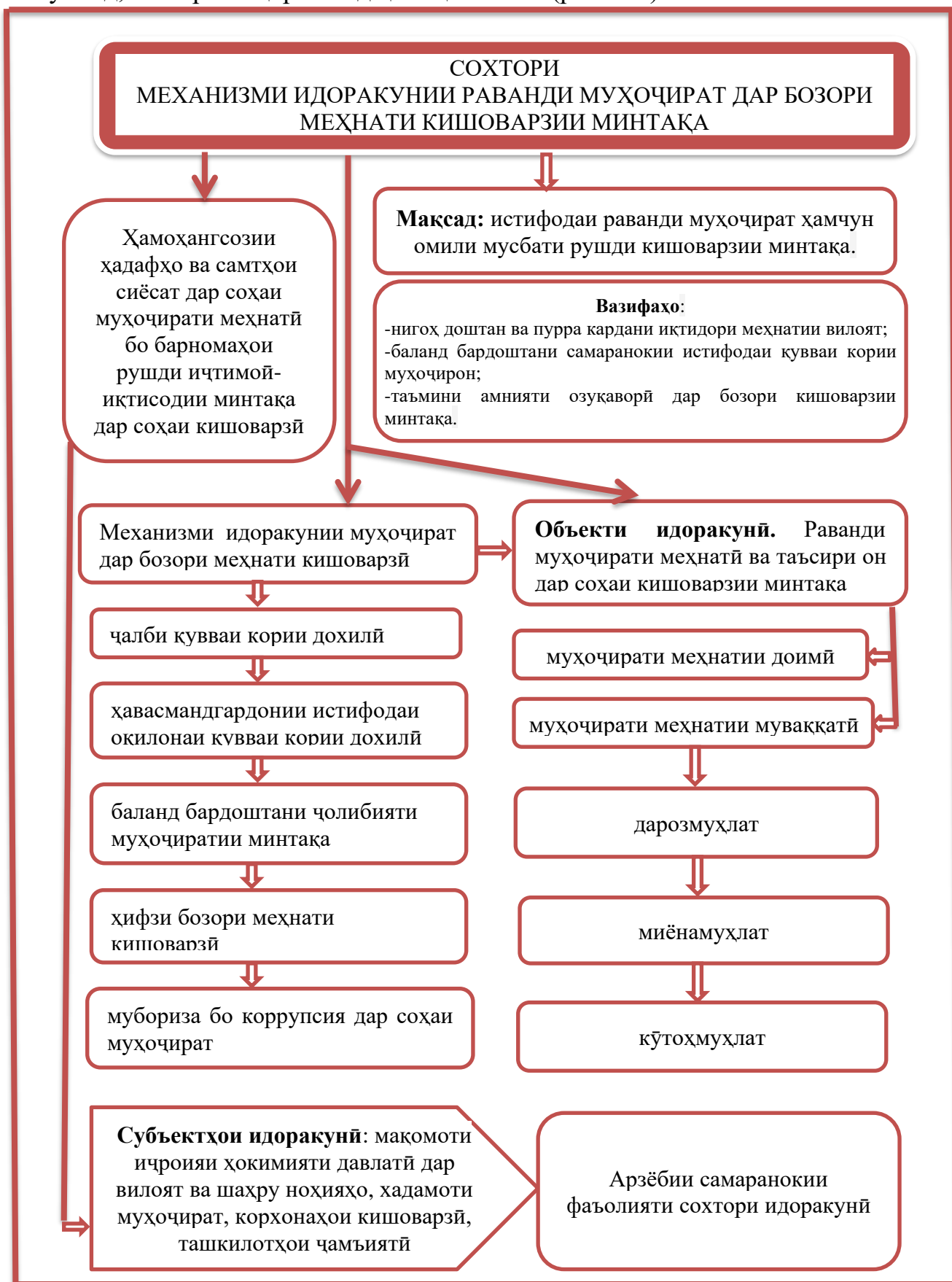


Расми 6. Механизми идоракунии муҳоҷират дар бозори меҳнати кишоварзӣ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Дар расми вобастагии байниҳамдигарии механизмҳои танзим нишон дода шудааст, ҳангоми тағйирёбии яке дигарон низ тағйир меёбанд. Бо назардошти

ин, дар як ҳудуди иқтисодӣ сохторҳои мухталифи институтсионалӣ амал мекунад, ки кори онҳоро бояд ҳамоянг сохт (расми 7).



Расми 7. Сохтори механизми идоракунӣ раванди муҳожират дар бозори меҳнати кишоварзӣ минтақа / Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Чуноне дар расми 7 мебинем, таносуби дурусти истифодаи афзорҳои танзими давлатии равандҳои муҳоҷирати меҳнатӣ дар дар асоси истифодабарии равиши системавӣ имконпазир мебошад.

Ба андешаи диссертант, танҳо чунин сохтори механизми идоракунии раванди муҳоҷират дар бозори меҳнати кишоварзӣ возеҳият, пешбинишаванда ва эътимоднокии фаъолияти субъектҳои бозори меҳнат - иштирокчиёни меҳнатро таъмин менамояд. Барои амалӣ намудани вазифаҳои бозори меҳнат муҳити институтсионалиро: биржаҳои меҳнат, марказҳои шуғли аҳоли (хизматрасонӣ), иттифоқҳои касаба, хадамоти муҳоҷират, хадамоти таълими кадрҳо, хадамоти ҳалли баҳсҳои меҳнати коллективӣ ва инфрасохтори ҳамгиросудайи чандирро, ки метавонад дар шароити маҳаллӣ самаранок фаъолият кунад, ташаккул додан лозим аст.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Таҳқиқоти гузаронидашуда имкон дод, ки чунин хулоса ва пешниҳодҳо манзур карда шаванд:

1. Муайян карда шуд, ки дар адабиёти иқтисодӣ таърифи мушаххас оид ба бозори меҳнат дар баҳши кишоварзии минтақа аз ҷониби таҳқиқгарони соҳа то ҳол пешниҳод нагардидааст. Аз ин лиҳоз, муайян карда шуд, ки бозори меҳнат пайванди муносибатҳои хариду фурӯши молҳои махсус буда, ба шакли қувваи корӣ инчунин, бозоре, ки мубодилаи меҳнат бо маош имкон дорад, зоҳир мегардад. Ташаккули талабот, пешниҳод ва нархҳо ба қувваи корӣ, яъне хизматрасониҳои меҳнатӣ дар бозори меҳнат ба вуҷуд меоянд [5-М].

2. Таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ аз ҷумла ИМА, Канада, Мексика, Юнон, Шветсия, Норвегия, Ирландия, Дания, Олмон, Фаронса, Британияи Кабир, Испания, Федератсияи Россия оид ба идоракунии муҳоҷират дар баҳши кишоварзии минтақа мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор дода шуд. Муайян карда шуд, ки дар робита ба паҳн шудани бемории COVID-19 алоқаҳои зиёде дар низоми ҷаҳонӣ кандаву хароб шуданд. Маҳдуд намудани ҳаракати аҳоли дар байни кишварҳо ва ҳатто дар дохили давлатҳо, маҷрои муҳоҷирати меҳнатиро маҳдуд сохт ва ин ҳолат боиси норасоии қувваи корӣ дар соҳаи кишварзӣ гашт. Ин масъала аз ҳама бештар таъсири худро ба соҳаи мевапарварӣ ва сабзавоткорӣ расонид, чунки дар ин ду соҳа меҳнати дастӣ зиёдтар ба кор гирифта мешавад ва ҳислати мавсимӣ доранд. Дар як қатор мамлакатҳо Барномаҳои махсусе барои ҷалби коргарони мавсимӣ ҷиҳати корҳои деҳқонӣ аз хориҷи мамлакат, бобати ҷуброни норасоии қувваи корӣ дар авҷи мавсими корҳои кишоварзӣ амалӣ карда шуданд [7-М].

3. Зимни таҳқиқот аниқ карда шуд, ки дар давраи солҳои 2016-2021 ҳаҷми маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ аз 13839,0 то 20694,5 млн. сомонӣ ё бештар аз 48,5 % афзуд. Вазни ҳоси маҳсулоти растанипарварӣ дар соли 2021 74,3% ва дар қиёс бо 72,7% соли 2016 ташкил дод, яъне, ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти растанипарварӣ дар маҳсулоти умумии кишоварзӣ 1,6% зиёд гардидааст. Афзоиши ҳаҷми маҳсулоти чорвопарварӣ низ нисбати соли пешин, яъне соли 2020 ба андозаи 8,2 % низ зиёд гардидааст. Инчунин дар давраи таҳлилшаванда ҳаҷми истеҳсоли ғалладона 18,6% , истеҳсоли пахта 39,8 %, мewaҳо ба 136,0%, ангур низ мувофиқан 8,5% афзоиш ёфтааст [10-М].

4. Муайян карда шуд, ки афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар давраи таҳлилӣ нишондиҳандаҳои рушди устуворро дар вилояти Хатлон таъмин намудааст. Яке аз сабабҳои асосии ин, ба андешаи диссертант, паҳншавии бемории COVID-19 мебошад. Хулоса шудааст, ки тадбирҳои саҳтгиروнаи кишварҳои ҷаҳон ҷиҳати пешгирии паҳншавии COVID-19 боиси бухрони шадид дар иқтисоди ҷаҳонӣ гардида, ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҳаррӯзаи мардум, новобаста аз вазъи иҷтимоӣ ва мақоми онҳо, таъсир расониданд. Ин амалҳо боиси тағйироти ҷиддӣ дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон шуд. Зеро маҳдудиятҳо ва низомҳои карантинии кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, ки қабулқунандаи муҳочирон аз вилояти Хатлон мебошанд, ҳанӯз аз моҳи феввали соли 2020 ҷорӣ гардида, то охири моҳи март соли 2020 сарҳадҳо барои дохил ва хориҷ аз ҷониби ҳамаи кишварҳои ИДМ баста шуданд. Дар ин ҳолат дар вилояти Хатлон барзиёдӣ қувваи корӣ ба вучуд омад [10-М].

5. Муайян карда шуд, ки шумораи муҳочирони меҳнатӣ дар соли 2021 дар муқоиса бо соли 2016 коҳиш ёфтааст. Агар муҳочирон соли 2016 229,8 ҳазор нафар бошад, ҳамин нишондиҳанда дар соли 2021 ба 161,0 ҳазор нафар баробар гардидааст, ки нисбат ба соли 2016 68,8 ҳазор нафар кам мебошад. Занҳо, аз ҳама бештар бо мақсади ёфтани кор занони 18-29 сола, ба хориҷа мераванд. Агар соли 2016 21535 зан ба хориҷи кишвар рафта бошад, пас соли 2021 шумораи онҳо ба 13277 нафар расид, баъд аз шаш сол шумораи занҳо то 8258 нафар кам гардид ва ин муҳочират босуръат камшавии занонро исбот мекунад [8-М].

6. Тадқиқотҳои гузаронидашуда нишон дод, ки аҳолии вилояти Хатлон, ниятҳои калони муҳочиршавиро надорад. Аммо омилҳои муайяннамудаи унвонҷӯ ба монанди ҳодисаҳои фавқулода, музди меҳнати паст дар соҳаи кишоварзӣ, зиёдшавии аҳоли, бекорӣ, зиёдшавии шумораи корхонаҳои кишоварзии зарардида, аҳолии вилояти Хатлонро водор менамояд, ки роҳи муҳочиратро интиҳоб намоянд. Умуман, муҳочирати меҳнатии аҳолии вилояти Хатлон хусусияти мавсимӣ дошта, авҷи тарки маҳал ба давраи баҳор-тобистон ва бозгашти муҳочирон ба давраи тирамоҳ-зимистон рост меояд. Ин ҷараёни муҳочират бештар беихтиёрон сурат мегирад ва набудани речаи равонӣ бо аксари мамлакатҳои ИДМ ба шаҳрвандони вилоят имкон медиҳад, ки дар қаламрави ин кишварҳо як муддати муайян барои ёфтани ҷойи кор озодона ҳаракат намоянд [2-М].

7. Зимни таҳқиқот аниқ карда шуд, ки фаъолнокии муҳочирони аҳоли дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон аксаран аз шуғл ва даромад дар шакли музди меҳнати миёнаи кормандон дар ҷойи пештараи муҳочирон, ки барои таъмини эҳтиёҷоти худ ва оилаи хеш заруранд, вобастааст. Яъне, фаъолнокии муҳочирони аҳоли дар вобастагии мутақобила бо сатҳи шуғл ва даромади аҳоли қарор дорад. Гарчанде ки музди меҳнати миёнаи ҳармоҳаи кормандони соҳаи кишоварзӣ нисбат ба соли 2016 183,99 фоиз ё 248,9 сомонӣ, кишоварзӣ, шикор ва дигар хизматҳои ба инҳо алоқаманд 244,3 сомонӣ, ҷангалпарварӣ, захираи маҳсулоти ҷангал ва дигар хизматҳои ба инҳо алоқаманд 174,0 сомонӣ, моҳипарварӣ 400,8 сомонӣ зиёд гардида бошад ҳам, ин нишондодҳо барои рушди соҳа ва боз ҳам кам намудани сафи муҳочирон дар вилоят таъсири начандон зиёд дорад [1-М].

8. Муайян карда шуд, ки идоракунии раванди муҳочирати меҳнатӣ ва бо ҷойи кор таъмин намудани он мураккабтар маҳсуб меёбад. Зеро вилояти Хатлон

минтақаст, ки бо суръати баланди афзоиши аҳоли назаррас буда ва ин омил дар назди мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар вилояти Хатлон вазифаи истифодаи оқилонаи чунин сармояи табииро мегузорад. Агар аҳолии вилоят соли 2016 3124,3 ҳазор нафарро ташкил меод, пас соли 2021 шумораи он ба 3530,0 ҳаз. нафар расид ва ин нишондиҳандаи мусбии афзоиши аҳоли зимни тақсимои самаранок ва оқилонаи захираҳои меҳнатӣ дар соҳаи кишоварзӣ мебошад [4-М].

9. Шакли муосир ва бештар маъмулбудаи ташаккули квазитеративӣ ва ҳалли масъалаҳои мураккаби иҷтимоию иқтисодӣ дар самти таъсири муҳочират ба рушди иқтисодиёти кишоварзиро бо усулҳои гуногун муайян кардан мумкин аст. Яке аз ҳамин усулҳо усули кластерӣ мебошад. Усули кластерӣ мушкилоти амалии раванди муҳочиратро дар шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлонро ҳал мекунад [11-М].

10. Зиёд намудани муассисаҳои таълимӣ аз ҷумла донишгоҳу донишкадаҳо ва коллеҷҳо бо мақсади тайёр намудани кадрҳои болаёқат дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон аз ҳисоби муҳочирон, таъсиси ҷойҳои корӣ, омӯзиши муҳочирон ба технологияҳои инноватсионӣ ва ҷорӣ намудани он дар соҳаи кишоварзии минтақа, сармоягузорӣ дар соҳаи кишоварзӣ бо мақсади ташкили ҷойҳои корӣ ва кам намудани сафи муҳочиршавии аҳоли, ҳамчун самтҳои афзалиятноки идоракунии муҳочират дар бозори меҳнати кишоварзии вилояти Хатлон ҳисобида шуданд [6-М].

11. Солҳои охир Хадамоти муҳочират дар вилояти Хатлон дар ҳамбастагӣ бо Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон талош дорад, ки вазъи муҳочиратро дар ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он хубтар намуда ва бо ин роҳ будубоши муҳочиронро дар дохили мамлакат муътадил гардонад. Бо мақсади танзими равандҳои муҳочират ва татбиқи механизмҳои идоракунии давлатӣ дар ин самт, ташаббуси Вазорат бо дастгирии бевоситаи Ҳукумати ҷумҳурӣ оид ба таҳияи Стратегияи миллии муҳочирати аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон то давраи соли 2040, боиси эҳтиром ва хушнудии ҷомеаи шаҳрвандӣ, олимону коршиносони ватанию хориҷӣ, созмонҳои байналхалқӣ ва ҳуди муҳочирон мебошад, ки ин гуна иқдом аз ҷониби ҳамаи тарафҳо хуб пазируфта шудааст. Зеро, қабули Стратегияи номбурда имкониятҳои навро доир ба татбиқи сиёсати самараноки муҳочират фароҳам меоварад [11-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

1. Бо таъя ба афкори омӯхташудаи олимони иқтисодшинос чунин таърифи бозори меҳнат дар баҳши кишоварзии минтақа пешниҳод мегардад: «...бозори меҳнати соҳаи кишоварзии минтақа як системаи динамикӣ мебошад, ки маҷмуи муносибатҳои иҷтимоию меҳнатиро оид ба шароити киро, истифода ва ивази қувваи корӣ барои воситаҳои зиндагӣ ва механизми худтаъминкунии он (механизми талабот ва пешниҳод), ки дар асоси он фаъолият мекунад, дар бар мегирад»[5-М].

2. Муаллиф методологияи таъсири раванди муҳочират ба соҳаи кишоварзии минтақаро дар асоси ҳамгироии дастгоҳи методии соҳаҳои баррасишавандаи илм пешниҳод намудааст. Методологияи пешниҳодшуда ба омӯзиши равандҳои муҳочират асос ёфта, самаранокии тадқиқотро зиёд намуда, дурустии интиҳоби дастгоҳи методӣ дар доираи ҳалли вазифаҳоро муайян

мекунад. Истифодаи методологияи таҳлили таъсири равандҳои муҳочират ба соҳаи кишоварзӣ инҳоро дар бар мегирад: муносибати маҷмӯӣ, равиши функционалӣ; равиши интегралӣ ва моделсозии сатҳи ҳадди қобили қабули муҳочират. Ин методология бо истифода аз усулҳои таҳлили коррелятсионӣ-регрессионӣ, усули интегралӣ ва ғайра имкон медиҳад, ки муқаррароти назариявии мавҷуда таҳия ва вижагиҳои сифатии равандҳои муҳочират ва андозагирии таъсири он ба соҳаи кишоварзӣ минтақа муқаррар карда шаванд [3-М].

3. Тавсия карда шуд, ки истифодаи механизми идоракунии раванди муҳочират дар соҳаи кишоварзӣ кишварҳои хориҷӣ (Олмон, Фаронса, Россия), барои ҷалби коргарони маҳаллӣ ба корҳои мавсимӣ сохтани платформаи онлайн бо ҷой додани эълон дар он дар бораи ҷойҳои кор ва дигар маълумоти марбут ба корҳои саҳроӣ ба роҳ монда шавад. Мутобиқ ба ин таҷриба дар сомонаҳои Вазорати кишоварзӣ ва Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, сохтани онлайн-платформаҳо барои ҷой додани маълумот дар бораи ҷойҳои холии кор дар соҳаи кишоварзӣ лозим аст, ки ин сомонаҳо дар баробари намудҳои кор дар бораи теъдоди коргарон ва дигар маълумотҳои лозимаро дошта бошанд [7-М].

4. Тавсия карда шуд, ки барои истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ, таъмини шуғли қорӣ занон ва кам намудани динамикаи муҳочирати занон дар давраи мавсимӣ бояд дар вилояти Хатлон якҷанд масъалаҳо ҳал карда шавад, аз ҷумла:

1) афзоиши минбаъдаи интенсивии истеҳсолоти кишоварзӣ бо зиёд кардани ҳиссаи соҳаҳои меҳнатталаб ва зироат;

2) афзоиши шумораи корхонаҳои хурди коркарди маҳсулоти кишоварзӣ дар деҳот (сехҳои ҳасибӣ, панир, гармхона, фермаҳои хурди чорводорӣ ва ғайра);

3) ташкили ҳунарҳои гуногун ва соҳаҳои саноати сабук, ки муҳлати қораш ба мавсимӣ ва ғайримавсимӣ рост меояд;

4) инкишофи минбаъдаи соҳаи хизматрасонӣ дар деҳот;

5) дастгирии хоҷагиҳои фермерӣ [10-М].

5. Пешниҳод карда шуд, ки дар вилояти Хатлон бо назардошти камзаминии хоҷагиҳои кишоварзӣ, муҳочиронро барои ба гардиши кишоварзӣ даровардани заминҳои қуму-сангдор, шӯрзамин, обҳои зеризаминиашон баланд равона намоянд. Зеро дар сохтори заминҳои таъиноти кишоварзӣ 22 % заминҳои санглох, 16 % шӯрзамин, 8-10 % гирифтори эрозияҳои обӣ ва шамолий ва боз 10-12 % заминҳои обӣ дар заминҳои боир ҷойгирифта истифода мешаванд. 55-60 % заминҳои таъиноти кишоварзӣ обӣ ҳосиятҳои хуби ҳосилдиҳӣ надоранд. Ин омил метавонад барои шаҳрвандони вилояти Хатлон таъсиси ҷойҳои нави қорӣ ва пешгирӣ барои зиёдшавии муҳочирон гардад [10-М].

6. Унвонҷӯ ноҳияҳои вилоятро бо усули таҳлили кластерӣ ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудааст: кластери 1 – шаҳру ноҳияҳои, ки сатҳи баланди таъсири манфии муҳочирати аҳолий ба рушди кишоварзӣ доранд. Кластери 2 - минтақаҳои, ки сатҳи сусти таъсири манфии муҳочират ба рушди кишоварзиро доранд. Кластери 3 - бо дараҷаи миёнаи таъсири манфии муҳочират ба соҳаи рушди кишоварзиро доранд [8-М].

7. Ҳангоми амалигардонии самтҳои пешниҳодшуда андешидани чораҳои иловагӣ бо истифода аз усулҳои муосир, ба монанди ташкил кардани механизми

ҳамгирии муҳоҷирони баргашта ба иқтисодиёти минтақа, баланд бардоштани фаъолияти иқтисодии аъзоёни оилаи муҳоҷирони меҳнатӣ тавассути омӯзиши касбӣ, тиҷоратӣ, ҷудо кардани қарзҳои хурд ва фаро гирифтани ба ҳудиштиғолии расмӣ, коркард ва татбиқи лоиҳаҳои иқтисодӣ бо мақсади баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ ва паст кардани сатҳи камбизоатии муҳоҷирони меҳнатӣ, коркарди бастаи лоиҳаҳои иҷтимоӣ барои ҷалб намудани сармоягузoron тавсия карда мешавад [1-М].

8. Барои муваффақ гардидан дар ҳалли душвориҳои идора кардани равандҳои муҳоҷират ва интиҳоби механизмҳои муосир ҷиҳати татбиқи сиёсати давлатӣ дар ин самт, ҳар як минтақа бояд мавқеи худро бо дарназардошти манфиатҳои давлатию мардумӣ муайян созад. Дар асоси омӯзиши гуфтаҳои боло, ба фикри мо, барои вилояти Хатлон дар амал татбиқи намудани масъалаи асосии зерин зарур мебошад:

– хоҳиш ва омодагии мақомоти дахлдори давлатӣ ҷиҳати интиҳоб ва татбиқи сиёсати самараноки муҳоҷират ва муайян намудани таъсири он дар соҳаи кишоварзии вилоят.

– татбиқи сиёсати давлатии муҳоҷират тавассути сохтори калидии давлатӣ оид ба муҳоҷират дар симои Хадамоти муҳоҷират дар вилояти Хатлон, ки онро ҳамаи вазорату идораҳо эътироф менамоянд ва таҳти ҳамоҳангсозии ин мақомот ҷорӣ кардани механизми муосири идоракунии давлатӣ дар ин самт, рушди институти муҳоҷират.

– фароҳам овардани шароит ҷиҳати ҷалб ва равона намудани иқтидори муҳоҷирон, дар рушди иқтисодиёти кишоварзӣ ва инноватсионии минтақа [4-М].

ФЕҲРИСТИ ҚОРҲОИ ЧОПШУДАИ МУАЛЛИФ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

[1-М]. Кабиров Ш.Р. Трудовая миграция как фактор экономического благосостояния [Матн] / Ш.Р. Кабиров // Вестник Таджикского национального университета.- Душанбе, 2018. -№9- С. 48-53. - ISSN 2413-5151

[2-М]. Кабиров Ш.Р. Мақсад ва хусусиятҳои иқтисодии интиқоли воситаҳои пулии муҳоҷирони меҳнатӣ [Матн] / Ш.Р. Кабиров // Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. - Бохтар, 2018. - №1/4 (57). - С.178-181.- ISSN 2309-6764

[3-М]. Кабиров Ш.Р. Таҳлили омории динамикаи шумораи аҳоли ва омилҳои рушди он [Матн] / Ш.Р. Кабиров // Иқтисодиёти Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ Институти иқтисодиёт ва демография Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – Душанбе, №3, 2018. – С. 101- 107. ISSN 2310-3957

[4-М]. Кабиров Ш.Р. Муҳоҷирати глобалии ҷаҳонӣ ва истифодаи самараноки он дар давлатҳои қабул ва интиқолдиҳанда [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Иқтисодиёти Тоҷикистон. Маҷаллаи илмӣ Институти иқтисодиёт ва демография Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – Душанбе, №4. 2018. – С. 141-148. ISSN 2310-3957.

[5-М]. Кабиров Ш.Р. Сабабҳои иҷтимоӣ иқтисодии муҳоҷирати қувваи коргарӣ ва оқибатҳои он [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. - Бохтар, 2019.- №1/3 (65) – С.293-296. ISSN 2663-5534.

[6-М]. Кабиров Ш.Р. Ҷаҳонишавии муҳоҷирати байналхалқӣ ва андешаҳо оид ба танзими равандҳои муҳоҷират [Матн] / Ш.Р.Кабиров, Ш.Шамсуллозода //

Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. Қисми 2. - Бохтар, 2020.- №1/4 (80). - С.194-199. ISSN 2663-553.

[7-М]. Кабиров Ш.Р. Таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ оид ба идоракунии муҳоҷират дар баҳши кишоварзии минтақа [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. - Бохтар, 2021. - №1/4 (68). - С.69-74. ISSN 2663-5534.

[8-М]. Кабиров Ш.Р. Омилҳои таъсиррасони муҳоҷирон дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. - №4/1 (38). - С.118-125. ISSN 2308-054X.

[9-М]. Кабиров Ш.Р. Тадбирҳои мамлакатҳои хориҷа доир ба ҳалли масъалаҳои норасоии қувваи корӣ дар соҳаи кишоварзӣ [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Паёми молия ва иқтисод. Маҷаллаи илмӣ ДДМИТ. - Душанбе, 2021. - №4/1 (29). - С.225-231. ISSN 2308-054X.

[10-М]. Кабиров Ш.Р. Нақш ва таъсири муҳоҷират дар рушди истеҳсолати кишоварзии вилояти Хатлон [Матн] / Ш.Р. Кабиров, А.А.Мирзоалиев // Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. - Бохтар, 2022. - №1/4 (104). - С.156-160. ISSN 2663-5534.

[11-М]. Кабиров Ш.Р. Масоили муҳоҷирати меҳнатӣ ва рушди бозори меҳнат [Матн] / Ш.Р. Кабиров, А.А.Мирзоалиев // Паёми Донишгоҳи давлатии тижорати Тоҷикистон. - Душанбе, 2022. - №4/2 (44). - С.110-114. ISSN 2308-054X.

Дар дигар нашрияҳо:

[12-М]. Кабиров Ш.Р. Роҳҳои баргараф намудани мушкilotҳои муҳоҷирон дар соҳаи кишоварзии минтақа [Матн] / Ш.Р. Кабиров, А.А.Мирзоалиев // Конференсияи байналмиллалии илми-амалӣ дар мавзӯи самтҳои стратегии рушди соҳибқорӣ инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ 25- ноябри соли 2022 с.219-224. Душанбе. - 2022.

[13-М]. Кабиров Ш.Р. Сабаб ва хусусиятҳои асосии муҳоҷирати меҳнатӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн] / Ш.Р. Кабиров /// Конференсияи байналмиллалии Донишқадаи энергетикӣ Тоҷикистон. - Кӯшонӣ, 2019 - №1/1 - С.225-231. ISSN 2308-054X.

**БОХТАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ
НОСИРИ ХУСРАВ**

УДК: 339.727.2 (575.3)

На правах рукописи



КАБИРОВ ШАРОФУДИН РАХМУДИНОВИЧ

**ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА АГРАРНЫЙ
СЕГМЕНТ РЕГИОНАЛЬНОГО РЫНКА ТРУДА
(НА ПРИМЕРЕ ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ)**

АВТОРЕФЕРАТ

**диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности
08.00.03 – Региональная и территориальная экономика**

Бохтар-2023

Диссертация выполнена на кафедре экономической теории Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава

Научный руководитель: **Мирзоалиев Абдурашид Абдунабиевич** - кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента Таджикского государственного университета коммерции

Официальные оппоненты: **Ашуров Субхонидин Бурхонович** – доктор экономических наук, доцент, заведующий отделом профессионального образования и подготовки рабочих кадров Института труда, миграции и занятости населения Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан;

Умарзода Навруз Нурулло – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры налоги и налогообложения Таджикского государственного финансово-экономического университета

Оппонирующая организация: **Таджикский национальный университет**

Защита состоится «01» марта 2024 года в 13⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-014 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете. Адрес: Республика Таджикистан, 734067, г. Душанбе, проспект Нахимова 64/4. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря: +992 935730010.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета и на сайте www.tgfeu.tj.

Автореферат разослан «___» _____ 2024г.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**



Убайдуллоев Ф.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 год, в качестве ключевых проблем регионального развития выделила следующее: «Основой обеспечения устойчивого сбалансированного развития любой страны является развитие ее регионов. Анализ показал, что проводимые Правительством Республики Таджикистан реформы были в большей степени сосредоточены на центральном уровне, в связи с чем «на местах» (в регионах страны) накопилось множество нерешенных проблем, что негативно сказывается на показателях сводных индексов социально – экономического положения районов страны».³ Одним из таких вопросов является влияние миграционных процессов на аграрный сегмент регионального рынка труда. Потому что в условиях коренных изменений в процессе миграции населения, серьезным фактором формирования рынка труда становится обеспечение мигрантов рабочими местами, особенно в секторе аграрной экономики регионов.

Однако процесс управления миграцией на аграрном рынке труда связан со многими факторами, и прежде всего с низкой заработной платой в сельскохозяйственной отрасли, ростом населения, безработицей, увеличением числа убыточных и задолжавших сельскохозяйственных предприятий, а также чрезвычайными событиями.

В связи с приростом населения как фактора увеличения миграции, Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон в Послании 2022 года отметил, что: «...руководители и специалисты Министерства сельского хозяйства, Государственного комитета по землеустройству и геодезии, Агентства по мелиорации и ирригации земель, Академии сельскохозяйственных наук, областей, городов и районов, с учетом роста населения, в целях увеличения производства сельскохозяйственной продукции, необходимо уделить первоочередное внимание улучшению мелиорации и реконструкции и восстановлению ирригационных сооружений»⁴. В случае игнорирования данная ситуация может привести к обострению проблем занятости и безработицы среды населения, что станет катализатором процессов миграции.

Хатлонская область в плане урбанизации немного отстает от других регионов страны, так как в ней преобладает сельское население. Поэтому, несмотря на наличие всевозможных факторов, обуславливающих миграции, низкий уровень жизни сельского населения, неразвитость сельской инфраструктуры, по-прежнему остаются ключевыми причинами поиска лучшей доли со стороны жителей. Тем не менее, имеющиеся возможности и потенциалы для развития экономики региона поистине огромны. Здесь сосредоточен громадный гидроэнергетический потенциал, благоприятный климат для сельскохозяйственного производства, на этой территории

³ Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. С.43.

⁴ Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» [электронный ресурс] режим доступа: www.prezident.tj (дата обращения 12.02.2023)

расположены крупнейшие сельскохозяйственные объекты, плодородные земли и т.д. В случае эффективного задействования всех факторов роста можно решить наряду с другими хозяйственными задачами, также и проблем миграции.

В связи с этим изучение современных миграционных процессов, анализ масштабов, направлений и факторов, их определяющих, а также выявление различных аспектов влияния миграции на сельскохозяйственный рынок труда региона показывает актуальность темы исследования и причины ее выбора.

Степень разработанности научной темы. Существенный вклад в развитие теории рынка труда и миграционного процесса внесли зарубежные ученые: Алексеенко И.Г., Бизин С.В., Богданов А.А., Бондаренко Л.В., Буланова В.С., Ванкевич Е.В., Злобин Е.Ф., Калинин Н.В., Капелюк С.Д., Каратаев Г.С., Кейнс Дж., Ковальская Н.Я., Козлов А.В., Козова О.А., Коротких Ю.С., Кулистикова Т., Кучковская Н.В., Лебедь А.В., Лищук Е.Н., Максимова Е., Маркс К., Маршалл А., Оганесян Л.О., Позубенков П.С., Позубенкова Э.И., Покшишевский В.В., Полухина М.Г., Пуляев Н.Н., Студенникова Н.С., Трунин С. Н., Чугай Д.Ю., Шаклеин Ф.А. и др.

Изучение данной проблемы в Республике Таджикистан отражено в работах следующих ученых: Р.К. Рахимов, Н.К. Каюмов, Т.Дж.Усманова, Д.Б.Кодирзода, К.Х. Хушвахтзода, Н. Хоналиев, Х.У. Умаров, М. Исмоилов, С.И. Исломов, М.Р. Кошонова, Р. Худжамкулов, Р.М. Бабаджанов, Ю.Р. Юсуфбеков, У.С. Раимдодов, З. Халимхонов, А.Дж. Гадоев, М.Н.Тоджибоева, К.С. Одиназода, М.Ф. Хакимова, Н.С.Саъдуллозода, А.Абдуллоева, М.У. Мирзоева, Ш.М. Саидмуродов, А.Б. Гулов, А.А.Бобоев, Н.Умаров и др.

Однако влияние миграционных процессов на аграрный сегмент регионального рынка труда отдельного региона республики еще недостаточно изучен и требует способов своего решения.

Связь исследования с программами или научными темами. Научная диссертация выполнена в рамках Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 г., Среднесрочной программы развития Республики Таджикистан на период 2016-2020 годы (СПР 2016-2020), Программы реформы сельского хозяйства, Программы социально-экономического развития Хатлонской области на период 2021-2025 г., Государственной программы содействия занятости населения Республики Таджикистан за 2023-2025 гг., Концепция продуктивной занятости на период до 2040 года, Государственной стратегии развития рынка труда Республики Таджикистан до 2020 года и научно-исследовательского плана кафедры экономической теории Бохтарского государственного университета имени Носир Хусрава.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Целью исследования является изучение и исследование теоретических основ рынка труда и миграции в аграрном секторе, определение факторов, влияющих на рост миграции на рынке труда, поиска путей совершенствования механизма управления миграционным процессом в сельскохозяйственном рынке труда Хатлонской области.

Задачи исследования. Исходя из этих целей, в исследовании были поставлены и решены следующие задачи:

- исследовать теоретические аспекты рынка труда и миграции и определить методику оценки её процессов в аграрном секторе региона;
- изучить опыт зарубежных стран по управлению миграцией в аграрном секторе региона;
- определить современную миграционную ситуацию в регионе и её влияния на развитие сельскохозяйственного производства;
- выявить факторов, влияющих на увеличение мигрантов в аграрном секторе региона и пути их решения;
- предложить приоритетные направления управления миграцией на аграрном рынке труда региона;
- совершенствовать механизм управления миграционными процессами и ее влияние на улучшение сельского хозяйства Хатлонской области.

Объектом исследования являются совокупность процессов формирования регионального рынка труда и процесс воздействия миграции рабочей силы на аграрном секторе Хатлонской области.

Предметом исследования является механизм управления миграционными процессами на аграрном рынке труда региона и миграции рабочей силы в системе воздействующих факторов на региональный рынок труда Хатлонской области Республики Таджикистан.

Гипотеза исследования. Гипотеза исследования базируется на исходных положениях о том, что негативного влияния миграционных процессов в аграрном секторе регионального рынка труда в отдельном аграрно-промышленном регионе, к которому относится Хатлонская область, можно снизить путем глубокого изучения теоретических основ исследования регионального рынка труда и миграции, используя научно обоснованную методику изучения процессов трудовой миграции, применив полезного опыта зарубежных стран, исследуя современное состояние трудовой миграции в регионе и ее влияние на аграрный сектор региона, путем разработки механизма управления миграционным процессом на сельскохозяйственном рынке труда Хатлонской области.

Теоретические основы исследования составляют работы зарубежных и отечественных ученых по вопросу механизма управления миграцией на аграрном рынке труда региона, теоретической базой данного исследования послужили данные исследовательских центров, интернет-сайтов, статьи, опубликованные в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан, авторефераты, научные диссертации, материалы научно-практических конференций, применительно к исследуемому вопросу. Также диссертационное исследование включает в себя многолетние теоретико-научные анализы и изыскания автора по различным аспектам проблем механизма управления миграционными процессами на аграрном рынке труда региона.

Методологические основы исследования. В исследовательском процессе для достижения поставленных в диссертации целей и задач использовались

экономико-статистические, монографические, абстрактные и логические методы, группировка конструктивного расчета и др.

Источник информации. Информационными источниками диссертации являются научные труды отечественных и зарубежных ученых, относящиеся к теме исследования, статистические данные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Главного управления Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Хатлонской области, Управления сельского хозяйства Хатлонской области, Управления мелиорации и ирригации Хатлонской области, интернет-материалы и личные разработки автора.

Исследовательская база. Диссертация выполнена на базе кафедры экономической теории Государственного образовательного учреждения «Бохтарский государственный университет имени Носир Хусрав» в период 2016-2022 годов.

Научной новизной исследования является изучение и исследование теоретических основ рынка труда и миграции в сфере сельского хозяйства, выявление факторов, влияющих на рост миграции на рынке труда, совершенствование механизма управления миграционными процессами на сельскохозяйственном рынке труда Хатлонской области. Основными элементами научной новизны являются:

- в рамках теоретических исследований зарубежных и отечественных ученых по вопросам управления миграционным процессом на аграрном рынке труда региона предложено новая трактовка в следующей форме «...рынок труда сельскохозяйственного сектора региона представляет собой динамичную систему, которая включает в себе совокупность социально-трудовых отношений, касающихся условий найма, использования и замены рабочей силы средствами к существованию и механизмом ее самодостаточности (механизм спроса и предложения), на основе которого она функционирует», и определена методология его оценки;

- в результате изучения опыта зарубежных стран, в том числе США, Канады, Мексики, Греции, Швеции, Норвегии, Ирландии, Дании, Германии, Франции, Великобритании, Испании, Российской Федерации, использования системы механизма управления миграционными процессами на сельскохозяйственном рынке труда Германии, Франции, России было рекомендовано создать онлайн-площадку для привлечения местных работников к сезонным работам путем размещения объявлений о вакансиях и другой информации, связанной с полевыми работами;

- на основе анализа текущей ситуации миграции на рынке труда области определено, что рост производства сельскохозяйственной продукции за анализируемый период обеспечил устойчивое развитие показателей Хатлонской области. Одной из основных причин этого, по мнению автора, является распространение болезни COVID-19. Ограничительные меры стран мира по предотвращению распространения COVID-19 вызвали тяжелый кризис в мировой экономике, затронувший все сферы повседневной жизни людей, независимо от их социального положения и статуса. Эти действия привели к существенным изменениям в аграрном секторе Хатлонской области. По причине действия системы ограничений и карантина стран постсоветского

пространства, принимающих выходцев из Хатлонской области, которые действовали с февраля 2020 года, и до конца марта 2020 года границы на въезд и выезд были закрыты всеми странами СНГ. При этом в Хатлонской области возник избыток рабочей силы, значительная часть которой стала заниматься сельским хозяйством.

- чрезвычайные события, низкая заработная плата в сельском хозяйстве, рост населения, безработица, увеличение количества пострадавших сельскохозяйственных предприятий как факторы, влияющие на увеличение мигрантов, определили предложение и решения сложных социально-экономических вопросов в направлении воздействия миграции на развитие аграрной экономики кластерным методом;

- представлены как приоритетные направления управления миграцией на аграрном рынке труда региона следующее: увеличение образовательных учреждений, в том числе университетов, институтов и колледжей в целях подготовки талантливых кадров в сфере сельского хозяйства Хатлонской области за счет мигрантов, создания рабочих мест, обучение мигрантов инновационным технологиям и их внедрение в сельскохозяйственный рынок труда региона, инвестирование с целью создания рабочих мест и сокращения миграции населения региона;

- представлена улучшенная структура механизма управления миграционными процессами на аграрном рынке труда региона как положительный фактор развития сельского хозяйства региона.

Основные положения исследования, выносимые на защиту:

- изучение теоретических аспектов рынка труда и миграции в сфере сельского хозяйства на региональном уровне, и представление его нового определения, а также обозначение методики оценки миграционных процессов на аграрном рынке труда региона;

- предложения по использованию опыта зарубежных стран (опыта стран Германии, Франции, России) по использованию механизма управления миграционным процессом в аграрный сектор;

- определение современного состояния трудовой миграции в регионе и её влияния на аграрный сектор региона;

- анализ и выявление факторов, влияющих на рост миграции на рынке труда и предложение путей их решения;

- выявление и предложение приоритетных направлений управления миграцией на сельскохозяйственном рынке труда региона;

- совершенствование механизма управления миграционными процессами на сельскохозяйственном рынке труда Хатлонской области.

Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в том, что в него включены работы известных отечественных и зарубежных ученых по вопросам формирования деятельности рынка труда в аграрном секторе региона. При обсуждении темы автор опирался на концептуальные направления, выраженные в научных монографиях, материалах научно-практических конференций, научных докладах видных научных центров, а также законах, стратегиях и государственных программах Республики Таджикистан.

Выводы и рекомендации, изложенные в диссертационном исследовании, могут быть широко использованы в практической деятельности при управлении миграцией на аграрном рынке труда региона. Также они могут быть использованы Министерством труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан, Министерством сельского хозяйства Республики Таджикистан для совершенствования законодательства и разработки мер в сфере трудовой миграции.

Помимо того, материалы исследования могут быть использованы при чтении лекций по курсу «Рынок труда», «Экономика и управление», «Менеджмент», а также при чтении докладов по спецкурсу по экономическим специальностям Бохтарского государственного университета имени Носир Хусрава.

Уровень достоверности результатов исследования подтверждается проведением экспериментов, достоверностью данных, адекватностью объема материалов исследования, статистической обработкой результатов исследования и публикацией. В проведенном исследовании были проанализированы критические вопросы в направлении совершенствования миграционных процессов, обоснованы точными полевыми данными, а последовательность исследования теории и практики оценена на необходимом уровне. Также все вопросы и предложения подкрепляются фактами и статистическими данными, отчетами профильных министерств и ведомств по исследуемой теме. Выводы и результаты данной диссертации были представлены для использования Бохтарским государственным университетом имени Носири Хусрав (Протокол № 1/105 от 28.01.2022 г.), и имеется документ об их практической реализации.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Теоретико-методические положения диссертации, ее объект, тема, новизна и содержание соответствуют пунктам паспорта специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.03 – Региональная и территориальная экономика, в том числе: 7 Локальные рынки, их формирование, функционирование и взаимодействие; межрегиональная торговля. Теория новой экономической географии; 15. Цели и механизмы государственной политики регионального развития. Формы и механизмы взаимодействия регионов Республики Таджикистан при решении ключевых вопросов социально-экономического развития. Экономические и социальные проблемы местного самоуправления; 19. Эффективность использования факторов производства в развитии региональной экономики. Закономерности и особенности организации и управления экономическими структурами в регионах. Абсолютные и относительные преимущества региональных экономических кластеров; 22. Развитие регионального рынка труда. Трудовой потенциал в регионах и особенности их управления. Социально-трудовые отношения в регионах. Особенности регионального размещения трудового потенциала; 24. Развитие агропромышленного комплекса в регионах, пространственные и территориальные особенности развития сельского хозяйства.

Личный научный вклад соискателя в исследовательскую степень. Все этапы реализации плана научной работы, разработка темы, обоснование и

решение проблемы, постановка и выполнение задач выполнены автором. В ходе исследования автор изучил современное состояние трудовой миграции в регионе и ее влияние на аграрный сектор, определил факторы, влияющие на рост миграции на рынке труда, и предложил механизмы управления мигрантами для улучшения аграрного сектора Хатлонской области. Результаты исследования представлены в виде выводов и предложений в научных статьях.

Апробация и внедрение результатов диссертации. Основные положения диссертационного исследования были представлены и одобрены на республиканских и международных научно-практических конференциях (2016-2022 гг.). В частности, они представлены на международной научно-практической конференции на тему: «Развитие гидроэнергетики - Развитие Таджикистана» (20 декабря 2018 г.) в Институте энергетики Таджикистана, на международной научно-практической конференции на тему: «Эффективное использование водных ресурсов и его роль в развитии сфер народного хозяйства государств», посвященной Международному десятилетию действий «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 гг.» (27 декабря 2021 г., г. Куляб).

Публикации по теме диссертации. По результатам исследования опубликованы 13 научных статей, объемом 5,0 п.л., в том числе 11 статей рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, восьми параграфов, 28 таблиц, 9 рисунков, 3 диаграмм, заключения, предложений, и разработана с использованием 213 источников и подготовлена на 175 компьютерных страницах.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Вводная часть диссертации содержит обоснование актуальности научной темы, постановку целей и задач, аргументированность выносимых на защиту положений, теоретической и практической значимости проделанной работы.

В первой главе диссертации «Теоретические основы исследования аграрного сектора рынка труда в настоящее время и его связь с трудовой миграцией», рассмотрены и проанализированы вопросы теоретических основ исследования рынка труда и миграции в сельском хозяйстве, методики оценки процессов трудовой миграции в сфере сельского хозяйства региона и возможности применения опыта зарубежных стран по воздействию миграции на аграрный сектор региона.

В диссертации отмечается, что аграрный сектор занимает особое место в экономике любой страны, его развитие оценивается многочисленными показателями, в том числе рынком труда отрасли, поскольку уровень жизни и благосостояния хозяйствующих объектов во многом зависит от развития сельскохозяйственной отрасли.

В работе подчеркивается, что рынок труда является важнейшей экономической, политической и социальной сферой общества. Критерии стоимости труда на рынке труда оцениваются по таким факторам, как условия найма рабочей силы, степень и размер заработной платы, условия труда, безопасность работы, возможности обучения, повышение квалификации и т.д. Чтобы правильно понять трактовку «рынок труда в аграрной отрасли»,

первоначально диссертантом рассмотрены теории отечественных и зарубежных ученых о рынке труда.

Из анализа рассмотренных теорий в работе следует вывод, что рынок труда аграрного сектора имеет свои особенности в зависимости от характера труда в сфере сельского хозяйства, его пространственной специфики и распределения трудовых ресурсов в регионе. Такое положение объясняется тем, что специализация и зонирование сельскохозяйственного производства зависит, прежде всего, от природно-климатических условий и разделения труда, характерных особенностей жизни сельских жителей.

В исследовании, в контексте изучения концепций зарубежных и отечественных ученых, автором предложено новое определение рынка труда в аграрной отрасли региона: «...рынок труда аграрной отрасли региона представляет собой динамичную систему, которая включает в себя совокупность социально-трудовых отношений по условиям найма, применения и замены рабочей силы для средств к существованию и механизма ее самообеспечения (механизм спроса и предложения), функционирующей на ее основе».

Диссертант отмечает, что в каждой области науки используется своя методология, направленная на понимание истины в рамках объекта и предмета исследования. В зависимости от этого диссертантом предложена методология воздействия миграционных процессов на сельскохозяйственную отрасль региона (рисунок 1).

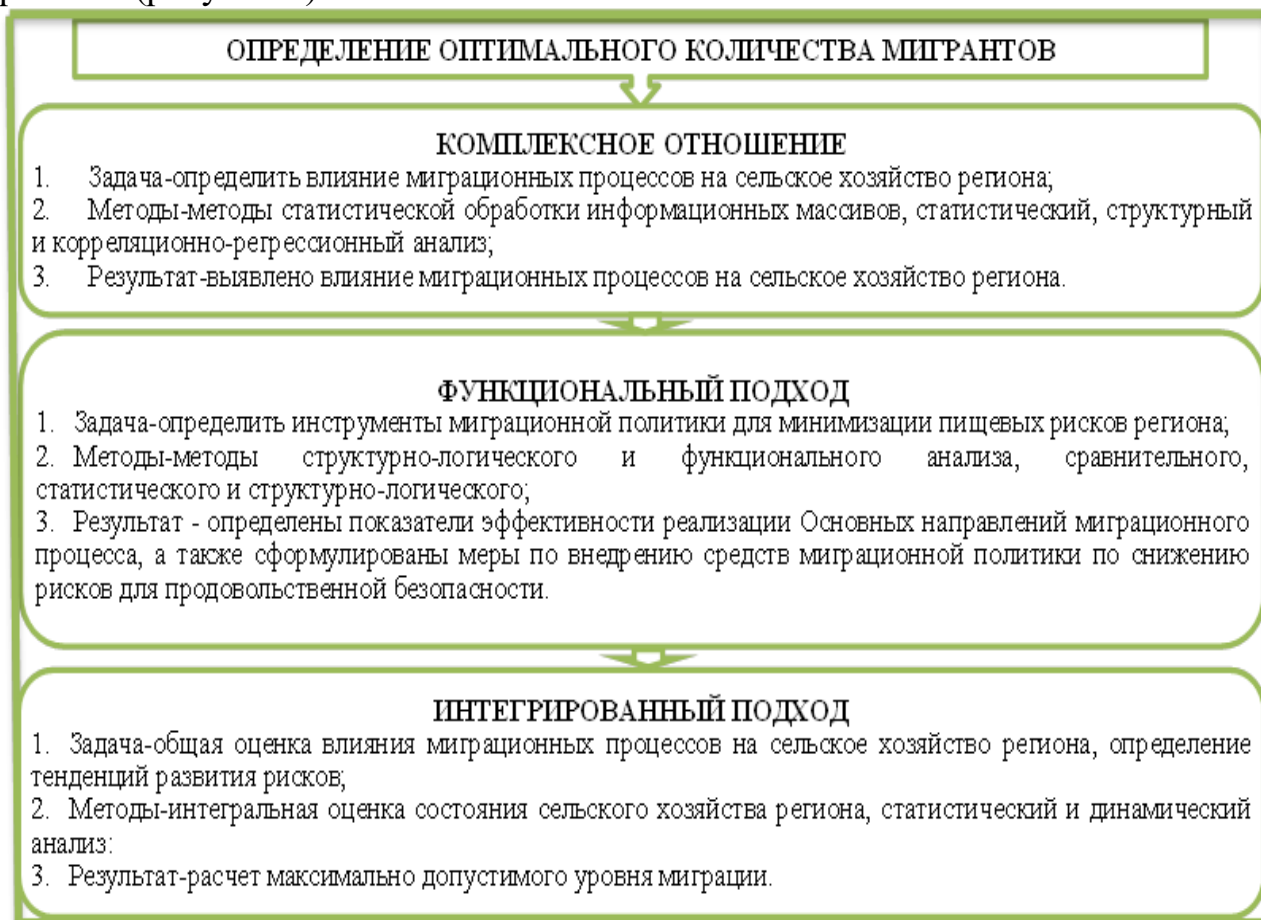


Рисунок 1. Методика анализа влияния миграционных процессов на сельское хозяйство региона / Источник: составлен автором

Другой исследованной проблемой, является изучение, рассмотрение и поиск возможностей применения опыта зарубежных стран (США, Канады, Мексики, Греции, Швеции, Норвегии, Ирландии, Дании, Германии, Франции, Великобритании, Испании и Российской Федерации) по механизму управления миграционным процессом на аграрном рынке труда региона. Диссертантом определено, что сельскохозяйственная отрасль развитых стран все больше зависит от сезонных работников, занимающихся посевом, сбором и первичной переработкой сельскохозяйственной продукции. В ряде странах существуют специальные программы, направленные на привлечение сезонных рабочих для выполнения полевых работ из-за пределов страны, чтобы компенсировать нехватку рабочей силы в разгар сельскохозяйственного сезона. Диссертантом отмечается, что в связи с распространением вируса COVID-19, многие контакты в рамках мирового хозяйства были прерваны и разрушены. Ограничения движения населения между странами и даже внутри государств, суживали потоки трудовой миграции, что привело к дефициту рабочей силы в аграрной отрасли. Эта проблема оказала наибольшее влияние на выращивание фруктов и овощеводческую отрасль, так как в этих двух областях больше ручного труда, и они носят сезонный характер. Диссертант сгруппировал меры, которые реализуются зарубежными странами с целью сокращения рисков нехватки иностранной рабочей силы в сельскохозяйственной отрасли в виде рисунка следующим образом (рисунок 2).



Рисунок 2. Меры, принимаемые зарубежными странами по снижению рисков нехватки иностранной рабочей силы в сельском хозяйстве

Источник: составлен автором

В работе рекомендовано использовать механизм управления миграционным процессом на сельскохозяйственном рынке труда по опыту стран Германии, Франции, России для привлечения местных рабочих к сезонным работам, по созданию онлайн-платформы с размещением в ней объявлений о рабочих местах и другой информации, связанной с полевыми работами. В соответствии с этим опытом на веб-сайтах Министерства сельского хозяйства и Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан, необходимо создавать онлайн-платформы для размещения информации о вакансиях в сельскохозяйственной области, чтобы эти сайты

содержали наряду с видами работ, также информацию о количестве работников и другую необходимую информацию.

Во второй главе «Анализ современных миграционных процессов на рынке труда и их влияние на сельскохозяйственный сектор Хатлонской области», рассмотрены вопросы, связанные с современным положением трудовой миграции в регионе и его влияние на сельское хозяйство, анализом и определением факторов, имеющих влияние на рост миграции на рынке труда, кластеризации как метода снижения негативного влияния миграции рабочей силы на аграрный сектор Хатлонской области.

В этой главе отмечается, что в отдаленных районах Хатлонской области сельское хозяйство и сельская инфраструктура находятся на низком уровне. Именно по этой причине большая часть населения вынуждена покинуть свое место жительства с целью получения доходов и улучшения условий жизни своих семей.

Анализ показал, что в период 2016-2021 годов объемы сельскохозяйственной продукции выросли с 13839,0 до 20694,5 млн. сомони или более чем на 48,5%. Удельный вес продукции растениеводства в 2021 году был равен 74,3% по сравнению с 72,7% в 2016 году, то есть доля производства продукции растительного происхождения в общем объеме продукции сельского хозяйства увеличилась на 1,6%. Объемы продукции животноводческой сферы также увеличились по сравнению с предыдущим годом (2020 г.) на 8,2%. Цифры свидетельствуют о том, что темпы роста продукции сельского хозяйства, как растениеводства, так и животноводства, по сравнению с предыдущим годом показывает стабильную устойчивость.

Таблица 1. - Динамика производства сельскохозяйственной продукции в Хатлонской области за 2016-2021 гг.

Годы	Объем сельскохозяйственной продукции, млн. сомони	Рост по сравнению с 2016 годом %	Рост по сравнению с предыдущим годом %	В том числе:			
				Растениеводство	Рост по сравнению с предыдущим годом %	Животноводство	Рост по сравнению с предыдущим годом %
2016	13839,0	100	107,2	10069,4	107,0	3769,7	107,8
2017	14148,5	102,2	102,2	10145,3	100,7	4003,2	106,1
2018	15253,5	110,2	107,8	11188,2	110,2	4065,3	101,5
2019	16974,3	122,2	111,2	12305,2	109,9	4669,1	114,8
2020	19502,8	140,9	114,8	14597,8	118,6	4904,9	105,0
2021	20694,5	149,5	106,1	15385,0	105,3	5309,4	108,2

Источник: расчёты автора по материалам: Статистического ежегодника Хатлонской области за 1991-2021 гг., С.113,114, 115,116.

Таким образом, наращивание объемов сельскохозяйственного производства за анализируемый период обеспечило устойчивое развитие показателей в Хатлонской области. В работе подчёркивается, что строгие меры стран мира по предотвращению распространения COVID-19 привели к серьезному кризису в мировой экономике и затронули все сферы повседневной жизнедеятельности населения, вне зависимости от их социального положения и

статуса. Основные ограничения в большей степени затронули миграционного движения, поскольку основной целью государств было сокращение личных контактов населения с целью предотвращения дальнейшего распространения вируса путем закрытия границ и прекращения или уменьшения трафика во всех видах транспорта. Отсюда сделан такой вывод, что закрытие границ и ограничение движения населения привели к серьезным изменениям в сельском хозяйстве Хатлонской области, а карантинные ограничения и режимы стран бывшего СССР, являющихся реципиентами мигрантов из Хатлонской области, были введены еще с февраля 2020 года, и до конца марта 2020 года все страны СНГ закрыли границы въезда и выезда. Также в таблице 2 диссертант представил страны СНГ, где была введена чрезвычайная ситуация.

Таблица 2. - Состояние открытости (закрытости) границ государств СНГ во время пандемии COVID-19

Государство	Дата закрытия границы	Дата частичного открытия границ
Россия	18 март	1 август
Казахстан	16 март	20 июнь
Украина	27 март	29 май
Молдавия	17 март	1 июль
Кыргызстан	17 март	15 июнь
Туркменистан	20 март	10 июнь
Узбекистан	16 март	16 июнь
Таджикистан	10 апрель	1 июль

Источник: Влияние пандемии COVID-19 на положение мигрантов на рынках труда стран СНГ – URL: www.Cyberleninka.ru/title20302, (дата обращения 11.05.2021)

Закрытие границ привело к избытку рабочей силы в Хатлонской области. Вследствие этого, безработное население стало заниматься сельским хозяйством, и на этой основе даже обеспечило устойчивый рост аграрной отрасли. Таким образом, в сельском хозяйстве Хатлонской области наблюдается очевидный рост. Это связано с реализацией механизмов государственной поддержки развития сельского хозяйства, посредством создания рабочих мест и сокращения числа мигрантов за рубежом страны. Отмечено, что сокращение миграции населения в Хатлонской области является одним из важных факторов ускорения развития сельскохозяйственной отрасли.

Таблица 3. - Численность трудовых мигрантов из Хатлонской области в 2016-2021 гг. (тыс. человек)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
По республике	517,3	487,7	484,1	530,8	129,8	373,7
В %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100
Хатлонская область	229,8	188,2	209,2	207,0	55,3	161,0
В % от республики	44,4	38,5	43,2	38,9	42,6	43,1

Источник: составлена автором на основе данных Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан (2016-2021 гг.)

Как видно из данных таблицы 3, количество трудовых мигрантов в 2021 году снизилось по сравнению с 2016 годом. Если в 2016 году мигрантов было 229,8 тыс., то в 2021 году этот показатель составил 161,0 тыс. человек, что по сравнению с 2016 годом на 68,8 тыс. человек меньше.

Другой особенностью миграционных потоков в Хатлонской области является миграция женщин. Трудовая миграция женщин во многих странах ближнего и дальнего зарубежья имеет различные причины, поэтому диссертантом предложены причины миграции женщин в Хатлонской области на рисунке 3.



Рисунок 3. Причины миграции женщин в Хатлонской области

Источник: составлен автором

Чаще всего женщины уезжают за границу в возрасте 18-29 лет с целью найти работу. Если в 2016 году за границу выехало 21535 женщин, то в 2021 году их число выросло до 13 277. То есть, в течение шести лет число женщин сократилось до 8 258, и эта тенденция показывает быстрое сокращение количество женщин (таблица 4).

Таблица 4. - Миграция женщин в Хатлонской области в 2016-2021 годы (тыс. человек)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	+/- по сравнению 2016
В республике	81,8	62,3	64,5	77,0	16,8	49,1	-32,7
Хатлонская область	21,5	17,2	20,5	19,2	3,3	13,2	-8,3
В % от республики	26,3	27,6	31,8	24,9	19,6	26,9	+0,6

Источник: данные Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан (2016-2021 годы)

По мнению диссертанта, для эффективного использования трудовых ресурсов, обеспечения занятости женщин и снижения динамики миграции женщин в сезонном периоде следует решать несколько проблем в Хатлонском регионе, в частности:

- 1) дальнейшее интенсивное развитие сельскохозяйственного производства с увеличением доли трудоемких и растениеводческих отраслей;
- 2) рост количества малых предприятий, перерабатывающих сельскохозяйственную продукцию в сельской местности (цеха по производству колбасных изделий, сыра, теплиц, мелкие животноводческие фермы и др.);
- 3) организация разнообразных ремесленных предприятий и предприятий легкой промышленности, срок работы которых приходится на межсезонье и несезонное время;
- 4) дальнейшее развитие сферы услуг в сельских местностях;
- 5) поддержка дехканских хозяйств.

Такое же гендерное соотношение в работе рассмотрено через миграцию мужчин в Хатлонской области, и выявлено неуклонное сокращение числа мигрантов (таблица 5).

Таблица 5. - Динамика миграции мужчин в Хатлонской области в 2016-2021 годах (тыс. человек)

Регион	2016	2017	2018	2019	2020	2021	+/- по сравнению с 2016 г.
В республике	435,4	394,1	419,6	453,8	113,0	324,6	- 110,8
Хатлонская область	193,2	161,3	186,0	187,8	42,1	147,8	-45,4
В % от республики	44,4	40,9	44,3	41,4	37,3	45,5	+1,1

Источник: данные Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан (2016-2021 гг.)

Анализ статистических данных таблицы 5 в Хатлонской области показывает, что количество мужчин-мигрантов в 2021 году по сравнению с показателями 2016 года, снизилось на 45,4 тысячи человек (23,4%).

Одним из факторов сокращения числа мигрантов за последние шесть лет (2016-2021) диссертант видит в увеличении количества сельскохозяйственных предприятий и дехканских хозяйств. Увеличение количества сельскохозяйственных предприятий и рост прибыли от их деятельности в Хатлонской области показано в виде диаграммы (диаграмма 1).

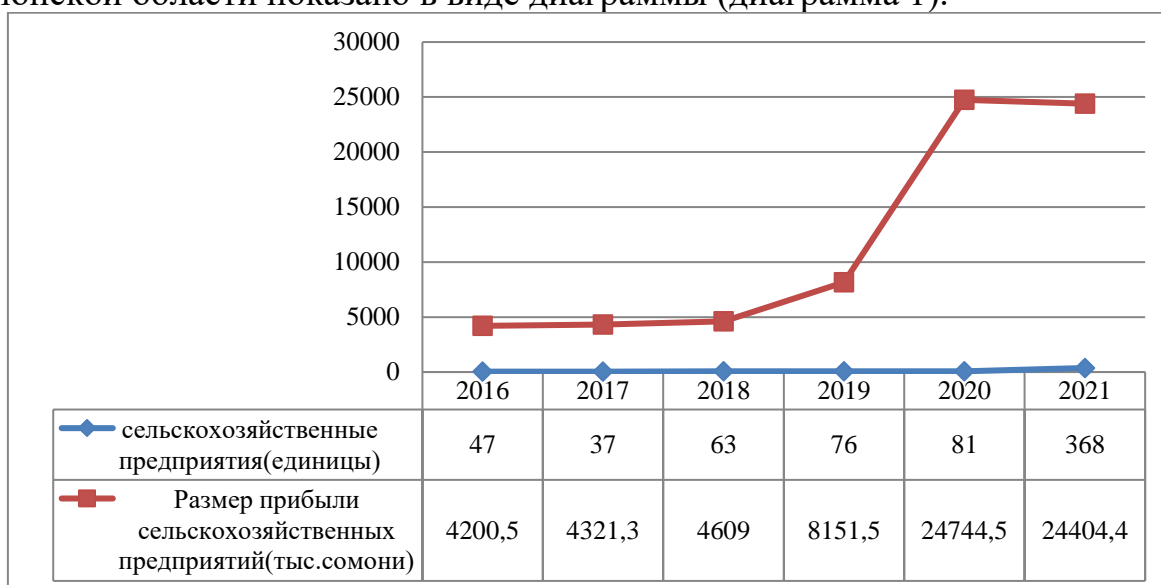


Диаграмма 1. - Количество сельскохозяйственных предприятий и прибыль от их деятельности в Хатлонской области

Источник: разработка автора на основе: Статистический ежегодник Хатлонской области за 1991-2021 гг., С.223-224.

Диаграмма 1 показывает, что динамический процесс миграции и возвращения мигрантов варьируется в зависимости от регионов Таджикистана. Доля людей, выезжающих из Хатлонской области и Районов республиканского подчинения, высока, по составу это в основном сельское население, безработные в экономике. По числу тех, кто вернулся в 2021 году, наименьшую долю занимает город Душанбе – 3,3 % (2021 год). В основном мигрируют квалифицированные сотрудники, которые принимают решение остаться. По числу возвратившихся мигрантов первое место занимает Хатлонская область с 39,1 %.

Таблица 6. - Динамика выезда и возвращения мигрантов Республики Таджикистан в 2016-2021 г. (в %)

Регионы	2016		2019		2020		2021	
	Выехали	Вернулись	Выехали	Вернулись	Выехали	Вернулись	Выехали	Вернулись
Республика	100	100	100	100	100	100	100	100
Душанбе	13,6	19,5	4,9	6,2	4,0	3,2	2,5	3,3
РРП	20,3	27,3	19,3	20,8	22,4	22,1	21,3	18,1
Согдийская область	30,2	6,4	30,6	27,9	25,38	27,14	27,6	34,3
Хатлонская область	31,6	39,1	41,0	40,4	41,7	38,2	42,6	39,1
ГБАО	4,2	6,0	4,2	4,8	6,3	9,2	6,0	5,0

Источник: разработана автором на основе данных Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан (2016-2021 годы)

Проведенное исследование показало, что большинство населения Хатлонской области не имеет намерений мигрировать. Однако выявленные диссертантом факторы, такие как: чрезвычайные события, низкая заработная плата в аграрном секторе, рост населения, безработица и увеличение числа убыточных сельскохозяйственных предприятий, которые проиллюстрированы на рисунке 4, заставляют население выбирать путь миграции.

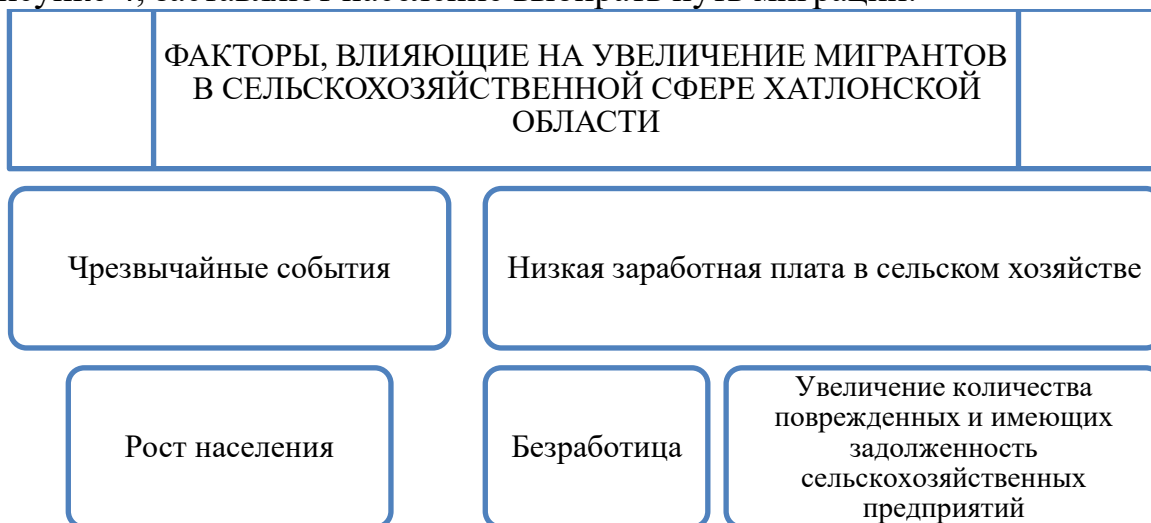


Рисунок 4. Факторы, влияющие на увеличение мигрантов в аграрном секторе Хатлонской области

Источник: составлен автором

В диссертации доказано, что эффективность сельскохозяйственного производства экономики Хатлонской области и решения ее трудностей достигается за счет рационального использования рабочей силы мигрантов на рынке труда, социально-экономического развития сельской местности на основе реализации кластерного метода.

Диссертантом предпринята попытка классифицировать города и районы Хатлонской области на следующие группы с использованием методов кластерного анализа:

➤ кластер 1 – города и районы, в которых миграция жителей негативным образом на показатели сельского хозяйства.

➤ кластер 2 – административные единицы, где миграция жителей незначительным образом воздействует на аграрный сектор.

➤ кластер 3 – выделяется со средними показателями воздействия миграции на показатели сельскохозяйственной отрасли.

Таблица 7. - Влияние миграции населения на сельскохозяйственную отрасль Хатлонской области

1 кластер	2 кластер	3 кластер
р. Муинабад, р. Темурмалик р. Ховалинг, р. Ш. Шохин, р. Хуросон, р. Дусти, р. Кубодиён, р. А. Джоми, р. Джайхун, р. Пяндж, р. Шахритус р. М.С.А.Хамадони, р. Фархор, р. Балджувон, р. Н. Хусрав	р.Восе, р.Дангара, р.Кушониён, р.Вахш р.Дж.Балхи, р.Яван	г.Бохтар, г.Куляб, г.Нурек, г.Леваканд

Источник: составлено автором

Города и районы первого кластера в работе выделены как проблемные территории. Они сами не могут задействовать имеющийся собственный потенциал роста для устранения негативного воздействия миграции на состояние сельского хозяйства. Характерными чертами данного кластера является низкий уровень жизни, из-за слабой интенсивности сельскохозяйственной, животноводческой, садоводческой деятельности, и научно-технического потенциала.

Ко второму кластеру относятся те зоны, которые показывают низкую тенденцию негативного влияния миграции населения на развитие сельскохозяйственной отрасли. 6 районов области являются частью данного кластера. Миграция происходит по причине неравномерного развития региональной аграрной экономики. Данные регионы компенсируют негативное влияние миграции населения на развитие сельскохозяйственной отрасли.

Все города Хатлонской области отнесены к 3 кластеру, где влияние миграции населения на развитость сельскохозяйственной отрасли данных зон особо не выделяется. Миграция способствует снижению численности и плотности населения. Но, миграция в этих регионах в определенной степени стимулирует экономический рост: наблюдается увеличение объём внутреннего продукта, снижение безработицы, и рост доходов населения.

Третья глава диссертации «Пути совершенствования механизма управления миграционными процессами на региональном рынке труда и снижении их влияния на аграрный сектор» посвящена исследованию приоритетных направлений управления миграционными процессами на сельскохозяйственном рынке труда, совершенствованию механизма управления процессом миграции на сельскохозяйственном рынке труда Хатлонской области.

В исследовании отмечается, что возможности развития регионов страны в большей степени зависят от успешной деятельности исполнительных органов государственной власти по регулированию трудового движения населения на аграрном рынке труда. Поэтому государственное регулирование миграционных процессов и их эффективное использование в развитии аграрной экономики

Хатлонской области считается одной из первостепенных задач органов государственной власти.

Диссертант отмечает, что на динамику процессов миграции влияет не только стабилизация состояния аграрной отрасли, но и демографической ситуации регионов. Для поддержания численности экономически активного населения необходимо сохранения рабочей силы мигрантов в области.

Создание условий для сокращения миграции с целью сохранения в Хатлонской области высококачественных трудовых ресурсов, потенциал которых может быть использован в реализации одной из стратегических целей, т.е. обеспечения продовольственной безопасности, требует принятия необходимых мер. В этом случае развитие сельского хозяйства и сельской местности Хатлонской области может внести весомый вклад в сокращении потока трудовой миграции за границу, и в то же время эффективного использования отечественной рабочей силы за счет возвращающихся трудовых мигрантов для развития экономики области.

Таким образом, Хатлонская область имеет хороший потенциал для решения задач управления миграционным процессом и его влиянии на аграрный сектор региона по следующим направлениям, которые проиллюстрированы в виде рисунка (рисунок 5).



Рисунок 5. Приоритетные направления управления миграционными процессами на сельскохозяйственном рынке труда Хатлонской области

Источник: составлен автором

По мнению диссертанта, при реализации предложенных направлений темпы развития в сфере сельскохозяйственного производства, объемы сельскохозяйственной продукции обеспечивают основную долю годового прироста валового регионального продукта, способствуют государственному

регулированию миграционных процессов и снижению уровня неорганизованной миграции на сельскохозяйственном рынке труда.

Управление миграционным процессом на аграрном рынке труда региона является составной частью системы управления. Эффективность управления, в первую очередь, зависит от правильного выбора механизмов и инструментов управления. Ведь изучение механизмов и факторов миграции населения является определяющим фактором миграционных процессов в целом. Так как механизм государственного регулирования трудовой миграции на региональном сельскохозяйственном рынке труда является комплексной системой, которая отражает институциональным образом установленный порядок задействования средств исполнительных органов государственной власти и исполнение административных и управленческих задач с целью обеспечения наиболее эффективного использования интеллектуальной и рабочей силы мигрантов.

Среди основных механизмов управления миграцией на сельскохозяйственном рынке труда в диссертации перечислены мотивация имеющегося трудового потенциала в области, их рациональное применение, регулирование локального рынка труда, устранение коррупционных схем в сфере миграции и т.д. (рис.6).

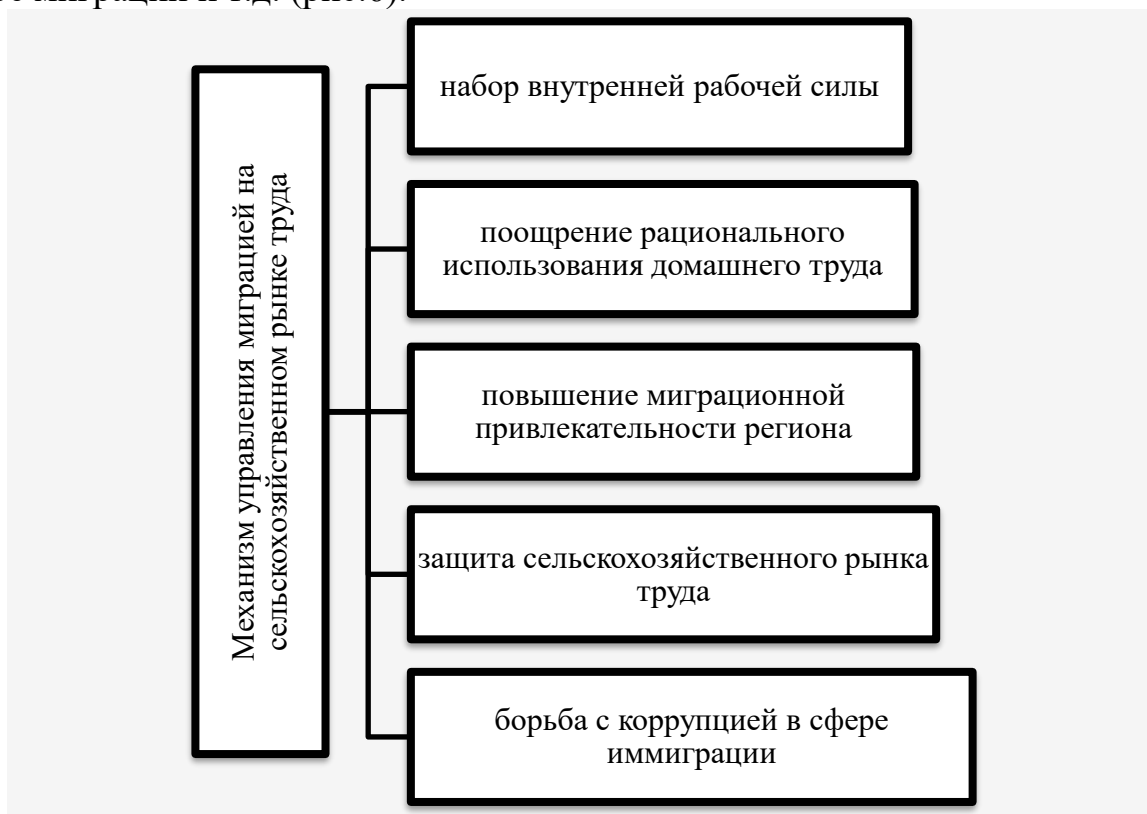


Рисунок 6. Механизм управления миграцией на сельскохозяйственном рынке труда.

Источник: подготовлено автором

На приведенном рисунке продемонстрирована взаимообусловленность механизмов регулирования, когда изменения одних затронут других. Исходя из этого, на одной экономической территории действуют разные институциональные структуры, работу которых следует координировать (рисунок 7).

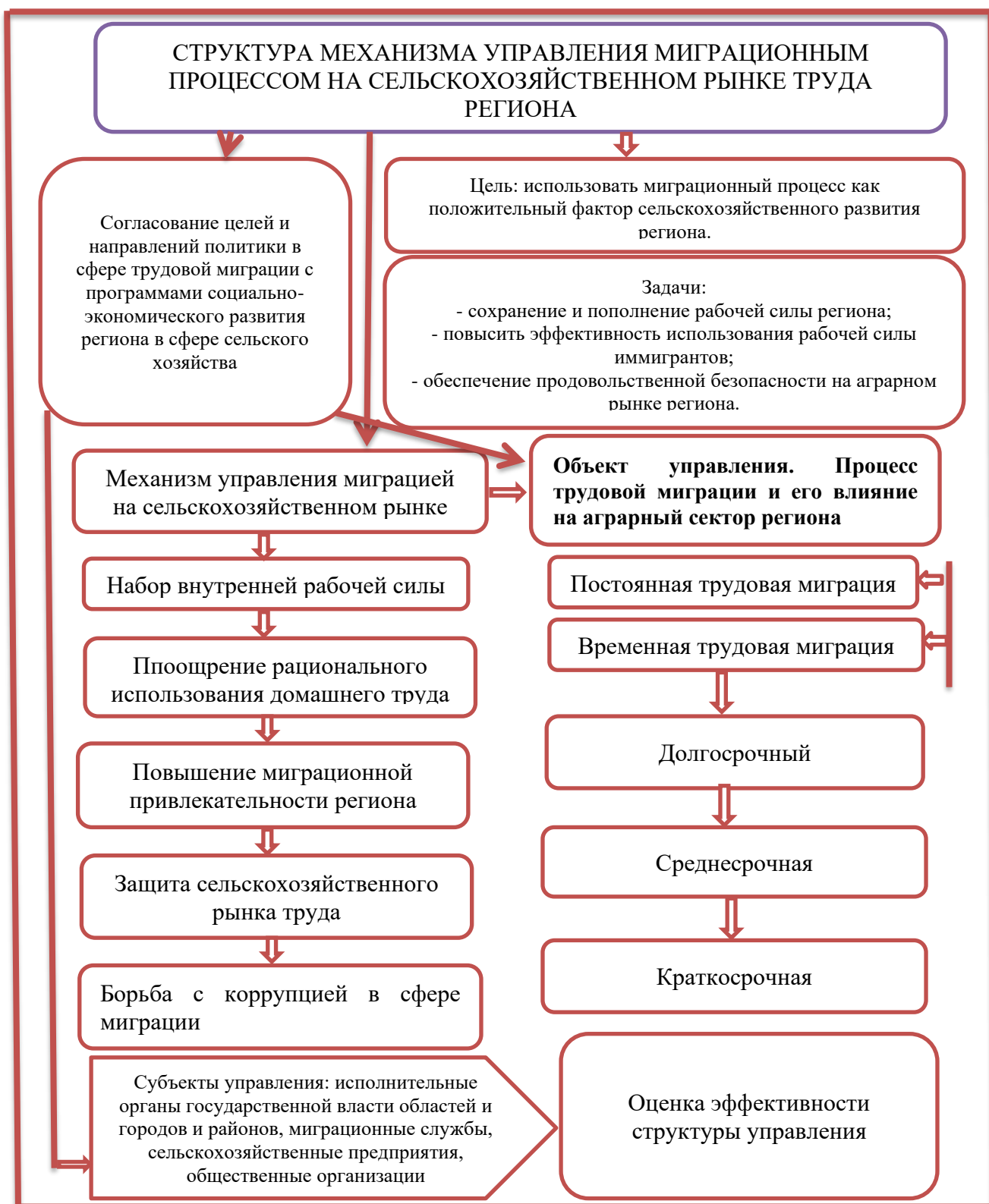


Рисунок 7. Структура механизма управления миграционными процессами на аграрном рынке труда региона

Источник: составлен автором

Как видим на рисунке 7, адекватное соотношение задействования инструментов госрегулирования процессов миграции возможно только на базе использования системного подхода.

По мнению диссертанта, только такая структура механизма управления миграционными процессами на сельскохозяйственном рынке труда дает

возможность обеспечить четкость, предсказуемость и надежность деятельности субъектов рынка труда – участников рынка труда. Для реализации функций рынка труда необходимо сформировать институциональную среду: трудовых бирж, центров (служб) занятости населения, профсоюзов, миграционных служб, служб по подготовке кадров, служб коллективного разрешения трудовых споров, и интегрированную, гибкую инфраструктуру, способную эффективно работать в местных условиях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основные научные результаты диссертации:

Проведенное исследование позволило сделать следующие выводы и предложения:

1. Было определено, что в экономической литературе исследователями отрасли еще не предлагалось конкретное определение рынка труда в аграрном секторе региона. Поэтому было определено, что рынок труда представляет собой связующее звено между куплей-продажей специальных товаров в виде рабочей силы, когда есть возможность обменять рабочую силу на заработную плату. На рынке труда происходят формирование спроса, предложения и цен на рабочую силу, т.е. трудовые услуги [5-А].

2. Был проанализирован и изучен опыт зарубежных стран по управлению миграцией в аграрном секторе региона, в том числе опыт США, Канады, Мексики, Греции, Швеции, Норвегии, Ирландии, Дании, Германии, Франции, Великобритании, Испании, Российской Федерации. Выяснилось, что в связи с распространением болезни COVID-19 большая часть связей в мировой системе были разорваны и разрушены. Ограничения на передвижение людей между странами и даже в пределах стран ограничили потоки трудовой миграции, и такая ситуация привела к нехватке рабочей силы в сфере сельского хозяйства. Наибольшее влияние этот вопрос оказал на области садоводства и овощеводства, так как в этих двух отраслях используется больше ручного труда, и они носят сезонный характер. В некоторых странах осуществляются специальные Программы, которые направлены на привлечение сезонных рабочих к сельскохозяйственным работам из зарубежных стран, чтобы компенсировать нехватку рабочей силы в пик сезона сельскохозяйственных работ [7-А].

3. В ходе исследования выяснилось, что в период 2016-2021 гг. объем продукции сельского хозяйства вырос с 13839,0 до 20694,5 млн. сомони или увеличился на более чем на 48,5%. Удельный вес продукции растениеводства в 2021 году был равен 74,3% по сравнению с 72,7% в 2016 году, т.е. доля производства продукции растительного происхождения в общем объеме продукции сельского хозяйства увеличилась на 1,6%. Показатели объема продукции животноводческой сферы увеличились по сравнению с предыдущим годом (2020 г.) на 8,2% по сравнению с предыдущим годом, т.е. 2020 годом. Также за анализируемый период увеличился объем производства зерна на 18,6%, производства хлопка на 39,8%, фруктов на 136,0%, винограда на 8,5% [10-А].

4. Было определено, что увеличение производства сельскохозяйственной продукции за анализируемый период обеспечило показатели устойчивого развития в Хатлонской области. Одной из основных причин этого, по мнению диссертанта, является распространение болезни COVID-19. Резюмировано, что жесткие меры, предпринятые странами мира для предотвращения распространения COVID-19, вызвали тяжелый кризис в мировой экономике и затронули все сферы повседневной жизнедеятельности народа, вне зависимости от их социального положения и статуса. Эти действия привели к существенным изменениям в аграрном секторе Хатлонской области. По причине системы ограничений и карантина стран постсоветского пространства, принимающих выходцев из Хатлонской области, действовавших с февраля 2020 года, вплоть до конца марта 2020 года, границы на въезд и выезд были закрыты всеми странами СНГ. При такой ситуации в Хатлонской области возник избыток рабочей силы [10-А].

5. Было определено, что количество трудовых мигрантов в 2021 году уменьшилось по сравнению с 2016 годом. Если в 2016 г. было 229,8 тыс. мигрантов, то в 2021 г. аналогичный показатель был равен 161,0 тыс. человек, что на 68,8 тыс. меньше, чем в 2016 г. Большинство женщин в возрасте 18-29 лет уезжают за границу в поисках работы. Если в 2016 г. за границу выехало 21 535 женщин, то в 2021 г. их число достигло 13 277 человек, за шесть лет количество женщин уменьшилось до 8258 человек, и эта миграция свидетельствует о быстром сокращении количества женщин [8-А].

6. Проведенное исследование показало, что население Хатлонской области не имеет больших намерений мигрировать. Однако факторы, выявленные соискателем, такие как аварийные ситуации, низкая заработная плата в аграрном секторе, рост населения, безработица, увеличение количества убыточных сельскохозяйственных предприятий, вынуждают население Хатлонской области выбирать путь миграции. В целом, трудовая миграция населения Хатлонской области носит сезонный характер, пик выезда из области приходится на весенне-летний период, а возвращения мигрантов приходится на осенне-зимний период. Этот миграционный процесс происходит преимущественно стихийно, а отсутствие виз с большинством стран СНГ позволяет гражданам региона определенное время свободно перемещаться по территории этих стран для трудоустройства [2-А].

7. В ходе исследования было установлено, что миграционная активность населения в сфере сельского хозяйства Хатлонской области, часто зависит от занятости и доходов в виде средней заработной платы работников по прежнему месту работы, которые необходимы мигрантам для обеспечения себя и своей семьи. То есть, миграционная активность населения находится во взаимозависимости с уровнем занятости и доходов населения. Хотя среднемесячная заработная плата работников сельского хозяйства по сравнению с 2016 годом увеличилась и составила 183,99 процента или 248,9 сомони, сельское хозяйство, охота и другие связанные с этими отраслями услуги составляют 244,3 сомони, лесное хозяйство, собирание лесной продукции и другие сопутствующие услуги составляют 174,0 сомони,

рыболовство 400,8 сомони, но эти показатели мало влияют на развитие отрасли и дальнейшее сокращение численности мигрантов в регионе [1-А].

8. Было определено, что управлять процессом трудовой миграции и обеспечивать ее рабочими местами сложнее. Потому что Хатлонская область это регион, который выделяется высокими темпами прироста населения, и этот фактор ставит задачу рационального использования такого природного капитала перед исполнительными органами государственной власти в Хатлонской области. Если население области в 2016 году составляло 3124,3 тыс. чел., то в 2021 году его численность увеличилась до 3530,0 тыс. чел., а это является положительным показателем прироста населения при эффективном и рациональном распределении трудовых ресурсов в сфере сельского хозяйства [4-А].

9. Наиболее распространенная современная форма квазитеративного формирования и решения сложных социально-экономических вопросов в направлении влияния миграции на развитие аграрной экономики может быть определена разными методами. Одним из таких методов является кластерный метод. Кластерный метод решает практические задачи миграционного процесса в городах и районах Хатлонской области [11-А].

10. Увеличение образовательных учреждений, в том числе университетов, институтов и колледжей, в целях подготовки талантливых кадров в сфере сельского хозяйства Хатлонской области за счет мигрантов, создание рабочих мест, обучение мигрантов инновационным технологиям и их внедрение в аграрный сектор региона, инвестирование в сферу сельского хозяйства, с целью создания рабочих мест и сокращения миграции населения, рассматривались в качестве приоритетных направлений управления миграцией на аграрном рынке труда Хатлонского региона [6-А].

11. Миграционная служба по Хатлонской области вместе с Министерством труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан за последние годы постаралось улучшить миграционную ситуацию в республике и ее регионах, и таким образом стабилизировать пребывание мигрантов внутри страны. В целях регулирования миграционных процессов и реализации механизмов государственного управления в этом направлении уважение и удовлетворение гражданского общества, отечественных и зарубежных ученых и экспертов, международных организаций и самих иммигрантов заслужила инициатива Министерства при непосредственной поддержке Правительства Республики Таджикистан по разработке Национальной миграционной стратегии Республики Таджикистан на период до 2040 года. Данный шаг был одобрен всеми государствами. Потому что принятие вышеупомянутой Стратегии открывает новые возможности для реализации эффективной миграционной политики [11-А].

Рекомендации по практическому использованию результатов исследования:

1. На основе изученных мнений экономистов предлагается следующее определение рынка труда в аграрном секторе региона: «...рынок труда аграрной отрасли региона представляет собой динамичную систему, которая включает в

себя совокупность социально-трудовых отношений, касающихся условий найма, использования и замены рабочей силы средствами к существованию и механизмом ее самообеспечения (механизм спроса и предложения), на основе которого она функционирует» [5-А].

2. Автор предложил методологию воздействия миграционного процесса на аграрный сектор региона, основанную на интегрировании методического механизма изучаемых сфер науки. Применение методологии для изучения воздействия миграционных процессов на аграрный сектор охватывает: комплексный подход, функциональный подход, интегральный подход и создание модели предельно допустимого уровня миграции. Данная методология с применением метода корреляционно-регрессионного анализа, интегрального метода, дают возможность определить качественные характеристики процессов миграции, а также оценить их влияние на сельскохозяйственную отрасль области [3-А].

3. Рекомендовано использовать механизм управления миграционным процессом в сельскохозяйственной отрасли зарубежных стран (Германия, Франция, Россия) для привлечения местных работников на сезонные работы, создать онлайн-площадку с размещением вакансий и другой информации, связанные с полевыми работами. Согласно этому опыту, на сайтах Министерства сельского хозяйства и Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан необходимо создать онлайн-платформы для размещения информации о вакансиях в сфере сельского хозяйства, что, наряду со сведениями о видах работ, о количестве рабочих должна иметь другие необходимые данные [7-А].

4. Рекомендовано решить вопросы эффективного использования трудовых ресурсов, обеспечения занятости женщин и снижения динамики миграции женщин в сезонный период в Хатлонской области, в том числе:

1) дальнейшее интенсивное развитие производства в сфере сельского хозяйства за счет суверенной доли трудоемких и растениеводческих отраслей;

2) значительный рост количества малых предприятий перерабатывающих сельскохозяйственную продукцию в сельских районах (цеха по производству колбасных изделий, сыра, теплицы, мелкие фермы занимающиеся животноводством и др.);

3) внедрение разнообразных ремесленных предприятий и предприятий легкой промышленности, срок работы которых приходится на межсезонье и нерабочее время;

4) дальнейшее развитие сферы услуг в сельской местности;

5) поддержка фермерских хозяйств [10-А].

5. Учитывая нехватку земель для сельхозпредприятий было предложено в Хатлонскую область направить переселенцев на вовлечение в сельскохозяйственный оборот песчаных и каменистых земель, засоленных почв, земель с высоким уровнем грунтовых вод. Потому что в структуре сельскохозяйственных угодий 22 % каменистых земель, 16 % засоленных земель, 8-10 % земель с водной и ветровой эрозией почвы и еще 10-12 % заболоченных земель используются в бесплодных землях. 55-60% земель,

отведенных под водное хозяйство, не обладают хорошими показателями урожайности. Этот фактор может способствовать созданию новых рабочих мест для населения Хатлонской области и предотвратить приток мигрантов [10-А].

6. Соискатель методом кластерного анализа группировал районов области следующим образом: кластер 1 – города и районы, имеющие высокий уровень негативного влияния миграции населения на сельскохозяйственном развитии. Кластер 2 - регионы, в которых наблюдался низкий уровень негативного влияния миграции населения на сельскохозяйственном развитии. Кластер 3 – со средним уровнем негативного влияния миграции на развитие сельскохозяйственной отрасли [8-А].

7. При реализации предложенных направлений рекомендуется принятие дополнительных мер с использованием современных методов, таких как организация механизма интеграции возвращающихся мигрантов в экономику региона, повышение экономической активности членов семей трудовых мигрантов за счет профессионального и коммерческого обучения, выделения малых кредитов и реализацию формальной самозанятости, разработку и реализацию экономических проектов для улучшения благосостояния населения и сокращения уровня бедности трудовых мигрантов, проработки набора социальных проектов с целью привлечения инвесторов [1-А].

8. Каждый регион должен определить свою позицию с учетом государственных и народных интересов. На основании изучения вышеизложенного, на наш взгляд, для Хатлонской области необходимо реализовать следующие основные задачи:

- желание и готовность соответствующих органов выбрать и реализовать эффективную миграционную политику и определить ее влияние на сельское хозяйство региона.

- реализация государственной миграционной политики через ключевой государственный орган по вопросам миграции т.е. Миграционную службу в Хатлонской области, который признан всеми министерствами и ведомствами, и при координации этих органов внедрение современного государственного управления механизм в этом направлении, развитие миграционного института.

- создание условий для привлечения и направления потенциала иммигрантов, в развитие аграрно-инновационной экономики региона [4-А].

ПЕРЕЧЕНЬ ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ АВТОРА ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Статьи в рецензируемых изданиях:

[1-А]. Кабиров Ш.Р. Трудовая миграция как фактор экономического благосостояния [Матн] / Ш.Р. Кабиров // Вестник Таджикского национального университета.- Душанбе, 2018. -№9- С. 48-53. - ISSN 2413-5151

[2-А]. Кабиров Ш.Р. Мақсад ва хусусиятҳои иқтисодии интиқоли воситаҳои пулии муҳочирони меҳнатӣ [Матн] / Ш.Р. Кабиров // Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. - Бохтар, 2018. - №1/4 (57). - С.178-181.- ISSN 2309-6764

[3-А]. Кабиров Ш.Р. Таҳлили омории динамикаи шумораи аҳоли ва омилҳои рушди он [Матн] / Ш.Р. Кабиров // Иқтисодиёти Тоҷикистон. Маҷаллаи илмии Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – Душанбе, №3, 2018. – С. 101- 107. ISSN 2310-3957

[4-А]. Кабиров Ш.Р. Муҳоҷирати глобалии ҷаҳонӣ ва истифодаи самараноки он дар давлатҳои қабул ва интиқолдиҳанда [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Иқтисодиёти Тоҷикистон. Маҷаллаи илмии Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. – Душанбе, №4. 2018. – С. 141-148. ISSN 2310-3957.

[5-А]. Кабиров Ш.Р. Сабабҳои иҷтимоӣ иқтисодии муҳоҷирати қувваи коргарӣ ва оқибатҳои он [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. - Бохтар, 2019.- №1/3 (65) – С.293-296. ISSN 2663-5534.

[6-А]. Кабиров Ш.Р. Ҷаҳонишавии муҳоҷирати байналхалқӣ ва андешаҳо оид ба танзими равандҳои муҳоҷират [Матн] / Ш.Р.Кабиров, Ш.Шамсуллозода // Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. Қисми 2. - Бохтар, 2020.- №1/4 (80). - С.194-199. ISSN 2663-553.

[7-А]. Кабиров Ш.Р. Таҷрибаи мамлакатҳои хориҷӣ оид ба идоракунии муҳоҷират дар бахши кишоварзии минтақа [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. - Бохтар, 2021. - №1/4 (68). - С.69-74. ISSN 2663-5534.

[8-А]. Кабиров Ш.Р. Омилҳои таъсиррасони муҳоҷирон дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Паёми Донишгоҳи давлатии тичоратии Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. - №4/1 (38). - С.118-125. ISSN 2308-054X.

[9-А]. Кабиров Ш.Р. Тадбирҳои мамлакатҳои хориҷа доир ба ҳалли масъалаҳои норасоии қувваи корӣ дар соҳаи кишоварзӣ [Матн] / Ш.Р.Кабиров // Паёми молия ва иқтисод. Маҷаллаи илмии ДДМИТ. - Душанбе, 2021. - №4/1 (29). - С.225-231. ISSN 2308-054X.

[10-А]. Кабиров Ш.Р. Нақш ва таъсири муҳоҷират дар рушди истехсолоти кишоварзии вилояти Хатлон [Матн] / Ш.Р. Кабиров, А.А.Мирзоалиев // Паёми ДДБ ба номи Н.Хусрав. - Бохтар, 2022. - №1/4 (104). - С.156-160.ISSN 2663-5534.

[11-А]. Кабиров Ш.Р. Масоили муҳоҷирати меҳнатӣ ва рушди бозори меҳнат [Матн] / Ш.Р. Кабиров, А.А.Мирзоалиев // Паёми Донишгоҳи давлатии тичоратии Тоҷикистон. - Душанбе, 2022. - №4/2 (44). - С.110-114. ISSN 2308-054X.

В других изданиях:

[12-А]. Кабиров Ш.Р. Роҳҳои бартараф намудани мушкилотҳои муҳоҷирон дар соҳаи кишоварзии минтақа [Матн] / Ш.Р. Кабиров, А.А.Мирзоалиев // Конференсияи байналмиллалӣ илми-амалӣ дар мавзӯи самтҳои стратегии рушди соҳибкорӣ ва инноватсионӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ 25- ноябри соли 2022 с.219-224. Душанбе. - 2022.

[13-А]. Кабиров Ш.Р. Сабаб ва хусусиятҳои асосии муҳоҷирати меҳнатӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн] / Ш.Р. Кабиров /// Конференсияи байналмиллалӣ Донишкадаи энергетикӣ Тоҷикистон. - Кӯшонӣ, 2019 - №1/1 - С.225-231.ISSN 2308-054X.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Кабиров Шарофудин Раҳмудинович дар мавзӯи «Таъсири равандҳои муҳоҷират дар баҳши кишоварзии бозори меҳнати минтақавӣ (дар мисоли вилояти Хатлон)» барои дарёфти номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси - 08.00.03 - Иқтисодиёти минтақавӣ ва ҳудудӣ.

Калидвожаҳо: идоракунии, механизми идоракунии, бозори меҳнат, механизм, кишоварзӣ, минтақа, раванди меҳнат, шаклҳои шуғл, қувваи корӣ, бекорӣ, намудҳои муҳоҷират, муҳоҷират, муҳоҷирати мавсимӣ, заминҳои обёришаванда, қолибияти сармоягузори.

Дар ҳуҷҷатҳои барномавӣ стратегияи давлатӣ рушди минтақаҳо ҳамчун заминаи асосии таъмини рушди устувор ва мутавозин эътироф шудааст. Вале рушди минтақаҳо бидуни омӯзиши муфассали унсурҳои таркибӣ ва масоили асосии он ғайриимкон аст. Яке аз ҳамин масъалаҳо механизми идоракунии раванди муҳоҷират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақаҳо мебошад. Чунки дар шароити дигаргуниҳои кулӣ дар раванди муҳоҷирати аҳоли, омилҳои чиддӣ ташаккули бозори меҳнат, таъмини муҳоҷирон бо ҷойҳои корӣ, бахусус дар баҳши иқтисодиёти кишоварзии минтақаҳо мегардад.

Мақсади таҳқиқот аз омӯзиш ва таҳқиқоти асосҳои назариявии бозори меҳнат ва муҳоҷират дар соҳаи кишоварзӣ, муайян намудани омилҳои таъсиррасон ба афзоиши муҳоҷират дар бозори меҳнат ва тақмили механизми идоракунии раванди муҳоҷират дар бозори меҳнати кишоварзии вилояти Хатлон иборат аст.

Дар раванди таҳқиқот барои ноил шудан ба мақсад ва вазифаҳои, ки дар диссертатсия гузошта шуда буданд, усулҳои иқтисодӣ омӯрӣ, монографӣ, абстрактӣ мантиқӣ, гурӯҳбандии ҳисоби конструктивӣ ва ғайра истифода карда шудаанд.

Дар диссертатсия асосҳои назариявии бозори меҳнат ва муҳоҷират дар соҳаи кишоварзӣ таҳқиқ гардида, омилҳои таъсиррасон ба афзоиши муҳоҷират дар бозори минтақавӣ меҳнат ошкор карда шуда, механизми идоракунии равандҳои муҳоҷират дар бозори кишоварзии меҳнати вилояти Хатлон тақмил дода шудааст. Ба сифати самтҳои афзалиятноки идоракунии муҳоҷират дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа инҳо тавсия карда шуданд: муассисаҳои таълимӣ, аз ҷумла донишгоҳу донишқадаҳо ва коллеҷҳо бо мақсади тайёр намудани кадрҳои болаёқат аз ҳисоби муҳоҷирон дар соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон зиёд карда шаванд. Ҷойҳои корӣ таъсис дода шуда, технологияҳои инноватсионӣ дар бозори меҳнати кишоварзии минтақа ҷорӣ гардида, бо мақсади ташкили ҷойҳои корӣ ва кам намудани сафи муҳоҷиршавии аҳолии минтақа сармоягузори низ афзоиш дода шавад.

Хусусан, барои минтақаи Хатлон пешниҳод шудааст, ки омодагии мақомоти дахлдори давлатӣ ҷиҳати интиҳоб ва татбиқи сиёсати самараноки муҳоҷират ва муайян намудани таъсири он дар соҳаи кишоварзии вилоят афзоиш дода шавад. Ҳамзамон пешниҳод шудааст, ки сиёсати давлатии муҳоҷират тавассути сохтори калидии давлатӣ оид ба муҳоҷират дар симои Хадамоти муҳоҷират дар вилояти Хатлон татбиқ шавад. Тавассути ҳамроҳангсозии фаъолияти мақомоти мазкур механизми муосири идоракунии давлатӣ дар ин самт ҷорӣ ва институти муҳоҷират рушд дода шавад. Дар сурати амалӣ гардидани тавсияҳо ва пешниҳодҳои муаллиф бобати фароҳам овардани шароити ҷиҳати ҷалб ва равона намудани иқтисодии муҳоҷирон, ба рушди иқтисодиёти кишоварзӣ ва инноватсионии минтақа мусоидат хоҳанд кард.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Кабирова Шарофудина Рахмудиновича на тему «Влияние миграционных процессов на аграрный сегмент регионального рынка труда (на примере Хатлонской области)» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности - 08.00.03 - Региональная и территориальная экономика.

Ключевые слова: управление, механизм управления, рынок труда, механизм, сельское хозяйство, регион, трудовой процесс, формы занятости, рабочая сила, безработица, виды миграции, миграция, сезонная миграция, орошаемые земли, инвестиционная привлекательность.

В государственных программных и стратегических документах развитие регионов признано главной предпосылкой обеспечения стабильного и сбалансированного развития. Но развитие региона невозможно без детального изучения его составляющих элементов и основных проблем. Одним из таких вопросов является механизм управления миграционным процессом на сельскохозяйственном рынке труда регионов. Потому что в условиях радикальных изменений в процессе миграции населения обеспечение мигрантов рабочими местами, особенно в секторе аграрной экономики регионов, становится серьезным фактором формирования рынка труда.

Цель исследования состоит в изучении и исследовании теоретических основ рынка труда и миграции в аграрном секторе, определении факторов, влияющих на рост миграции на рынке труда, а также усовершенствовании механизма управления миграционным процессом в аграрном секторе сельскохозяйственного рынка труда Хатлонской области.

В процессе исследования для достижения обозначенных целей и задач, поставленных в диссертации, были использованы экономико-статистический, монографический, абстрактно-логический методы, метод группировки конструктивных расчетов и др.

В диссертации исследованы теоретические основы рынка труда и миграции в сфере сельского хозяйства, выявлены факторы, влияющие на рост миграции на региональном рынке труда, а также совершенствован механизм управления миграционными процессами на сельскохозяйственном рынке труда Хатлонской области. В качестве приоритетных направлений управления миграцией на сельскохозяйственном рынке труда региона были рекомендованы следующие: необходимо увеличить количество образовательных учреждений, в том числе университетов, институтов и колледжей, в целях подготовки талантливых кадров за счет мигрантов в сфере сельского хозяйства Хатлонской области. Создавать рабочие места, внедрять инновационные технологии на сельскохозяйственном рынке труда региона, увеличить инвестиции в целях создания рабочих мест и снижения миграции населения региона.

В особенности, для Хатлонской области предлагается повысить готовность соответствующих государственных органов выбирать и реализовывать эффективную миграционную политику и определять ее влияние на сельское хозяйство области. При этом государственную миграционную политику предлагается реализовывать через ключевой государственный орган по вопросам миграции в виде Миграционной службы Хатлонской области. Через координацию деятельности этих органов должен быть внедрен современный механизм государственного управления в этом направлении и развит институт миграции. В случае реализации рекомендаций и предложений автора, они будут способствовать развитию аграрной и инновационной экономики региона.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Kabirov Sharofudin Rakhmudinovich on the topic “The influence of migration processes on the agricultural segment of the regional labor market (using the example of the Khatlon region)” for the academic degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty - 08.00.03 - Regional and territorial economics.

Key words: management, management mechanism, labor market, mechanism, agriculture, region, labor process, forms of employment, labor force, unemployment, types of migration, migration, seasonal migration, irrigated lands, investment attractiveness.

In government program and strategic documents, the development of regions is recognized as the main prerequisite for ensuring stable and balanced development. But the development of the region is impossible without a detailed study of its constituent elements and main problems. One of these issues is the mechanism for managing the migration process in the regional agricultural labor market. Because in the context of radical changes in the process of population migration, providing migrants with jobs, especially in the sector of the agricultural economy of the regions, becomes a serious factor in the formation of the labor market.

The purpose of the study is to study and research the theoretical foundations of the labor market and migration in the agricultural sector, determine the factors influencing the growth of migration in the labor market, as well as improve the mechanism for managing the migration process in the agricultural sector of the agricultural labor market in the Khatlon region.

In the process of research, to achieve the stated goals and objectives set in the dissertation, economic-statistical, monographic, abstract-logical methods, the method of grouping constructive calculations, etc. were used.

The dissertation explores the theoretical foundations of the labor market and migration in the agricultural sector, identifies factors influencing the growth of migration in the regional labor market, and also improves the mechanism for managing migration processes in the agricultural labor market of the Khatlon region. The following were recommended as priority areas for managing migration in the agricultural labor market of the region: it is necessary to increase the number of educational institutions, including universities, institutes and colleges, in order to train talented personnel through migrants in the agricultural sector of the Khatlon region. Create jobs, introduce innovative technologies in the agricultural labor market of the region, increase investments in order to create jobs and reduce migration of the region's population.

In particular, for the Khatlon region it is proposed to increase the readiness of the relevant government bodies to select and implement effective migration policies and determine its impact on the region's agriculture. At the same time, it is proposed to implement state migration policy through the key state body on migration issues in the form of the Migration Service of the Khatlon Region. Through coordination of the activities of these bodies, a modern mechanism of public administration in this direction should be introduced and the institution of migration should be developed. If the author's recommendations and proposals are implemented, they will contribute to the development of the agrarian and innovative economy of the region.

Ба чопаш 26.12.2023 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсет.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 чузъи чопй.
Дар матбааи ДДМИТ чоп шудааст.
734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14

Подписано в печать 26.12.2023. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТГФЭУ
734067, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14